

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=101332>

pdf genereret den : 22/5-2008

 OM OG AF H. C. ANDERSEN

ANDERSEN. H.C. *Andersens samlede værker. Eventyr og Historier I-III*. Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab under redaktion af Klaus P. Mortensen. Udgivere: Laurids Kristian Fahl, Esther Kielberg, Klaus P. Mortensen, Jesper Gehlert Nielsen under medvirken af Finn Gredal Jensen. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab/Gyldendal 2003. 560 s. + 528 s + 488 s.

Jackie Wullschlager: *H.C. Andersen. En biografi*. På dansk ved Pia Juul. Hans Reitzels Forlag. 2002. 504 s.

Jens Andersen: *Andersen. En biografi 1-2*. Gyldendal 2003. 528 s. + 440 s.

ANDERSEN er den tredje – og den første videnskabelige – udgave af H.C. Andersens samlede værker siden 2. udgave (med gotisk skrift) blev afsluttet i 1880. Ganske vist er eventyrene, romanerne, rejseskildringerne og H.C. Andersens tre selvbiografier op til flere gange udkommet i videnskabeligt pålidelige udgaver, men man har fra udgiverside aldrig hverken interesseret sig for hans mange skuespil eller digtene. Det må derfor hilses velkomment, at Det Danske Sprog- og Litteraturselskab sammen med Gyldendal og med støtte fra Hans Christian Andersen 2005 endelig udgiver en ny udgave af H.C. Andersens samlede værker. I forordet oplyses, at ANDERSEN i modsætning til de to tidligere udgaver vil medtage alt, hvad H.C. Andersen selv lod trykke eller opføre på dansk. Hertil kommer *H.C. Andersens Levnedsbog*, som først blev udgivet af Hans Brix i 1926 samt det danske manuskript til Andersens første officielle selvbiografi *Das Märchen meines Lebens ohne Dichtung*, som indledte den tyske udgave af hans samlede skrifter i 1847, men først udkom på dansk under titlen *Mit eget Eventyr uden Digtning* så sent som i 1942.

ANDERSEN, som titlen på værket er, vil udkomme i 18 bind frem til 2006. I lighed med de to tidligere udgaver har man valgt at opdele udgaven efter forfatterskabets hovedgenrer, og teksterne inden for hver af disse i den rækkefølge, hvori de udkom, samtidig med at første trykket altid er tekstgrundlag. Til gengæld har man byttet om på rækkefølgen af genrerne, således at bind 1-3 indeholder eventyrene og historierne, hvorpå følger romanerne, digtene, skuespillene, rejseskildringerne og sluttelig selvbiografierne. Hver del kan også købes separat, hvad der formodentlig er forklaringen på, at man bagest i bd. 3 har anbragt en kortfattet tidstavle over H.C. Andersens liv. Sammen med en oversigt over rangklasser, længdemål, rummål og vægt samt tidens mønt, der findes før kommentarafsnittet i hvert bind, er

den er et særdeles nyttigt og fortrinligt arbejdsredskab for den, der behøver en hurtig orientering.

For eventyrenes vedkommende betyder princippet om at trykke teksterne i kronologisk rækkefølge, at man indleder med to eventyr, der ikke var med i de tidligere udgaver af de samlede skrifter og normalt heller ikke medtages i de almindelige populærunder udgaver af H.C. Andersens eventyr, nemlig "Dødningen" fra *Digte*, 1830 og "Det sjunkne Kloster", der blev trykt i *Nyt Repertorium for Moerskabs-Læsning*, 1831, medens "Fyrtøiet", der normalt står som det første, her kommer som det tredje eventyr. "Hyldemoer," der oprindeligt stod i P.L. Møllers æstetiske årbog *Gæa* i 1845, har fået sin plads mellem "Sneedronningen" på den ene side og "Elverhøi" på den anden, og læseren får dermed mulighed for at studere H.C. Andersens begyndende refleksioner over begreberne eventyr og historier. Tre "Smaahistorier," der blev trykt i *Dansk Folkeblad* i 1836 er indsat mellem Andet Hefte af *Eventyr, fortalte for Børn* fra 1835 og Tredie Hefte fra 1837, og sammen med disse yderligere to småhistorier "Hans og Grethe" samt "De blaae Bjerge." Begge blev skrevet til *Dansk Folkeblad*, men forkastede af redaktionen og først trykt i Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs udgave af *H.C. Andersens Eventyr*. Kritisk udgivet efter de originale Eventyrhæfter med Varianter ved Erik Dal og Kommentar ved Flemming Hovmann efter Forarbejder af Erling Nielsen (I-VII, 1963-90). Netop optrykket af disse to småhistorier kan imidlertid give anledning til undren over udgavens redaktionsprincip. I bind V af den sidstnævnte udgave findes et tillæg med i alt 15 eventyr udenfor de samlede udgaver, hvortil kommer "Hans og Grethe" og "De blaae Bjerge" i bind VI. Af disse i alt 17 har man imidlertid kun valgt at medtage 6 tekster, hvorfor man altså kun kan læse de øvrige i den ældre udgave.

Princippet om at medtage alt, hvad Andersen lod trykke eller opføre på dansk – det sidstnævnte indicerer, at man vil medtage de hidtil utrykte skuespil – betyder også, at "Danish Popular Legends," der publiceredes i *The Riverside Magazine for Young People. An Illustrated Monthly* III, New York 1870" (*H.C. Andersens Eventyr*, V, 1967, s. 254-60), ikke er medtaget, skønt man i bd. VI kunne offentliggøre Andersens danske originalmanuskript. Om disse tekster eventuelt vil blive trykt i bd. 9, der vil indeholde "Blandinger," skal selvfølgelig være usagt. Hvis ikke vil det unægtelig svække udgavens videnskabelige værdi.

Netop ANDERSENS videnskabelige værdi er problematisk for de tre første binds vedkommende. Af forordet fremgår, at udgaven "henvider sig til alle, der interesserer sig for H.C. Andersens forfatterskab og har lyst til at gå på opdagelse i hele det andersenske univers.

Gammel som ung, læg som lærd." Hvor stor sympati man end kan have for denne intention, medfører det en risiko for at sætte sig mellem to stole. I modsætning til Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs ældre udgave af eventyrene er *ANDERSEN* forsynet med en generel indledning om eventyrene i bd. 1 af Klaus P. Mortensen. Indledningen er koncentreret omkring selve genren og ligger i forlængelse af Paul V. Rubows *H.C. Andersens Eventyr* fra 1927, der placerede eventyrene i den litteraturhistoriske sammenhæng med folkeeventyret, fabliauen, fabeln og parabeln, ligesom han undersøgte ideen og formen samt behandlede sproget og stilen. Klaus P. Mortensen tager sit udgangspunkt i Andersens egne bemærkninger om eventyrgenren i "Bemærkninger til *Eventyr og Historier*" fra 1874, og ridser i tolv små kapitler først folke- og kunsteventyrets historie op, derefter H.C. Andersens debut som eventyrforfatter og hans forhold til folkeeventyret, inden han følger genrens udvikling væk fra folkeeventyret mod kunsteventyret og spredningen ud over genrer som fabel, sagn, lignelse osv. Han indkredser forskellen mellem eventyret og historien, der i højere grad er præget af realismen for sluttelig at behandle en lille gruppe fortællinger fra slutningen af 1850'erne og 1860'erne som "Dynd-Kongens Datter," "Iisjomfruen" og "Dryaden," som rubriceres under genrebetegnelsen "novelleeventyr," fordi Andersen her forener eventyret og historien. Sideløbende med denne udviklingshistorie forsøger han også at indkredse kernen i det typiske Andersen-eventyr, som han mener skal tjene til at åbne læserens øjne for det i hverdagsvirkeligheden, som normalt overses. For at nå dette mål betjener Andersen sig af en forskudt synsvinkel, som han etablerer via valget af dyr, planter, ting osv., en metode han har overtaget fra fabeln. Klaus P. Mortensen påpeger også, at Andersen med sine eventyr meget hurtigt henvendte sig til voksne netop via det dobbeltbundede. Man kan dog savne, at han faktisk forbigår, at allerede "Fyrtøiet" og "Lille Claus og store Claus" havde en ironi, der tydeligvis kun var forståelig for voksne (i "Fyrtøiet" vennerne, der svigter soldaten, da han bliver fattig og må flytte op på kvisten, fordi der er så langt op, og i "Lille Claus og store Claus" bonden, der ikke kan lide degne). Med eventyrenes status som klassikere og deres eviggyldige budskab, er man nok tilbøjelig til at overse, at de også var et stykke samtidslitteratur og produkter af deres tid. Selvfølgelig ved man, at det er tilfældet med eventyr eller historier som "Om Aartusinder" eller "Den store Søslinge", men Klaus P. Mortensen får fx også understreget samtidsperspektivet og – opgøret i "Den standhaftige Tinsoldat" og "Den grimme Ælling," der er andet og mere end Andersens egen livshistorie. At det sidstnævnte eventyr tillige er en gennemført parodi på selv-

tilstrækkeligheden og snobberiet hos Guldalderens borgerskab, er man måske tilbøjelig til at glemme.

Klaus P. Mortensens indledning er som nævnt koncentreret om genren. Aspekter som inspirationen til eventyrene og deres tilblivelse, altså indblikket i digterværkstedet, og modtagelsen af eventyrene i samtiden er udeladt. Det gør den nok til ret svær læsning, og det er i høj grad et spørgsmål, om den henvender sig til den læge læser. Forklaringen på denne fokusering på genren skal man måske søge i de generelle oplysninger, der står som indledning til tekstkommentaren bag i hvert bind. Heraf fremgår, at kommentarens formål er "at lette læsningen ved at oplyse om de ordbetydninger og sagforhold, der skønnes nødvendige for tekstforståelsen." Det oplyses endvidere, at kommentaren støtter sig til Erik Dals, Erling Niensens og Flemming Hovmanns udgave, som der i øvrigt henvises til i indledningen til hvert eventyr af hensyn til de læsere, som ønsker at arbejde videre med stoffet. Forskere og andre specielt interesserede henvises med andre ord til en anden udgave, der så at sige er mere "videnskabelig" og omfattende end, hvad man måtte formode nu skulle være den kanoniserede videnskabelige udgave. Sammenligner man de to kommentarer, kan man konstatere, at alle parallelhenvisninger til andre eventyr eller andre af Andersens værker, der viste sammenhængene i forfatter-skabet er væk. Det samme gælder henvisninger til breve og dagbøger, der belyser inspirationen til et motiv eller en episode. Kommentaren henvender sig med andre ord i udpræget grad til den læge læser modsat indledningen. Spørgsmålet er blot, hvor mange læge læsere, der egentlig betjener sig af kommentaren. De fleste læsere i denne kategori vil måske tilmed købe en af de mange billigudgaver af eventyrene, der er på markedet! Kommentaren rejser desuden et andet spørgsmål, som vi først får svaret på, når afdelingerne med digte og skuespil udkommer. Her findes ingen tidligere videnskabelige udgaver at henvise til til videre studium. Vil man da give en dyberegående kommentar på linie med eventyrene og romanerne, eller vil man efterfølgende skulle i gang med en ny "mere videnskabelig" udgave? Endelig kan man også notere sig, at det tekstkritiske apparat er reduceret til et minimum, og at udgaven ikke er forsynet med et praktisk hjælperedskab som en linietæller, skønt det både er et værdifuldt arbejdsredskab ved orientering i teksten og en lettelse, når man skal søge en kommentar.

Udgiverne har valgt at illustrere *ANDERSEN* med et stort repræsentativt udvalg af H.C. Andersens tegninger, papirklip og collager, som Ejnar Askgaard i øvrigt giver en kortfattet men særdeles interessant og fyldestgørende introduktion til dels forrest i bind 1 (mest om Andersens teknik ved fremstillingen af papirklip) dels bagest i bindet (om

de forskellige genrer og deres genesis). Udgiverne kalder det "en billedfrise, der ikke skal opfattes som illustration i gængs forstand, men som et selvstændigt kunstnerisk udtryk i med- og modspil til forfatterskabets tekster." Spørgsmålet er blot om, det er Andersens kunstneriske udtryk, udgiverne hentyder til eller værkets grafiske tilrettelægger Grete Hvams, idet hun også har valgt at bringe mere eller mindre skæve udsnit af papirklip og collager, der således snarere er udtryk for hendes sans og tolkning end Andersens. Flere af dem får nærmest abstrakt karakter, og derfor burde hendes navn ikke kun have figureret på kolofonen men på titelbladet.

H.C. Andersen udtalte selv, at hans liv var den bedste kilde til belysning og forståelse af hans forfatterskab. Det var bl.a. baggrunden for hans selvbiografier og en række værdifulde bemærkninger om eventyrenes tilblivelse, som han udgav i forbindelse med eventyrudgaverne, og som her er trykt bagest i bd. 3. Bemærkningerne skal dog læses med kritisk sans. Andersen yndede at "gruppere" begivenhederne, som et led i den myte, han byggede op omkring sit liv, og af og til huskede han ganske enkelt forkert, men såvel selvbiografierne som bemærkningerne til eventyrene er vigtige kilder til forståelsen af hans liv og værk og danner også sammen med hans mange breve og dagbøgerne så at sige rygraden i to store og meget forskellige H.C. Andersenbiografier, der er udkommet i de sidste par år.

Jackie Wullschlagers biografi udkom først på engelsk under titlen *Hans Christian Andersen. The Life of a Storyteller* i 2000. Forfatteren er litteraturkritiker og kulturskribent på *Financial Times* og udgav i 1995 en biografi over børnebogsforfattere fra den victorianske og edwardianske periode, *Inventing Wonderland*. Som titlen angiver fokuserer Jackie Wullschlager især på H.C. Andersen som eventyrdigter og i langt mindre grad på romanforfatteren og dramatikerens for slet ikke at tale om lyrikeren, der næsten lades uomtalt. Det sidste kan dog næppe bebrejdes hende. Bortset fra ganske få digte som "Hist hvor Veien slaaer en Bugt," "Lille Viggo vil Du ride ranke" og "I Danmark er jeg født" er hans store lyriske produktion og ikke mindst hans utallige lejlighedsdigte selv herhjemme for længst gået i glemmebogen.

Til gengæld betragtes Andersens eventyr i Danmark i modsætning til, hvad der gør sig gældende i de angelsaksiske talende lande både som læsning for børn og voksne. Det skyldes især kvaliteten af de engelske oversættelser, hvor oversætterne ikke mindst i 1800-tallet dels oversatte fra tyske oversættelser dels ikke holdt sig tilbage fra at ændre i teksten efter forgodtbefindende for at tilpasse den til den victorianske moral, et problem som i øvrigt også behandles i kapitlet om Andersens besøg i England i 1847. Jackie Wullschlagers ærinde er imidlertid at

vide H.C. Andersens værk i fuldt format eller, som hun siger i sin indledning, "beskrive forfatterens indre tanker, hans bekymringer, forhåbninger og frygt mens han skrev, og at indsætte ham i den rige kulturelle sammenhæng der formede ham."

Jackie Wullschlagers bog, som på dansk har fået den mere neutrale undertitel "En biografi," er skrevet i den angelsaksiske biografiske tradition, hvor der veksles mellem en beskrivelse af liv og digtning, således at værket udover at give et helhedsbillede af Andersens personlighed også kan anvendes som en håndbog for den, der ønsker at orientere sig i en bestemt periode i Andersens liv eller få et analyserende referat af et eventyr, hvor hun anvender en blanding af forskellige metoder som den biografisk-psykologiske og den freudiansk og jungiansk-inspirerede. Bogen er inddelt i 23 kapitler plus forord og en indledning, hvor Jackie Wullschlager reflekterer over den traditionelle placering af H.C. Andersens forfatterskab i europæisk litteraturhistorie. Selve biografien er bygget kronologisk op. De to første sider af kap. 1 handler ganske vist om Andersens udnævnelse til æresborger i Odense i 1867, som hun ikke alene i lighed med Andersen selv tolker som et symbol på hans Aladdinskæbne, men også ser i et større historisk perspektiv som udtryk for samfundsudviklingen fra enevælde til demokratisering og alt hvad det indebar for individet. Men beretningen om æresborgertitlen bruges samtidig som afsæt for at føre læseren tilbage til Andersens fødsel og hans følgende livshistorie, der er fortalt i et roligt og afbalanceret tempo, hvor alle vigtige begivenheder og menneskelige relationer er kommet med og får deres rette plads. Og modsat mange biografier, hvor forfatteren ofte behandler den biograferedes modne år og alderdom på et sidetal, der er omvendt proportionalt med antallet af år, sættes tempoet kun yderst moderat op for at undgå trættende gentagelser. Kun på et enkelt punkt mærkes, at bogen egentlig er skrevet for et engelsk publikum, idet rejsen til England i 1847 får 27 sider, hvoraf dog de ni handler om oversættelserne af eventyrene. Det samme gælder kapitlet om besøget i 1857 og venskabet med Dickens, der fylder ti sider. Prioriteringen forekommer dog ikke en dansk læser urimelig i forhold til fx vægtningen af Andersens Italiensrejser, fordi Jackie Wullschlagers betragtninger over oversættelsesproblematikken, som hun i en note i øvrigt gør opmærksom på i høj grad støtter sig til Elias Bredsdorffs *H.C. Andersen og England*, 1954 næppe kan gentages for tit.

På kolofonen understreges det, at Jackie Wullschlagers biografi beskriver danske forhold i en bestemt periode, set udefra. Der gøres endvidere opmærksom på, at omtalen og benævnelsen af danske lokaliteter og personer i den danske oversættelse i et vist omfang er tilpas-

set den danske læser – for ikke at forklare, hvad der er enhver bekendt – samtidig med at den internationale synsvinkel er bibeholdt. Ved en sammenligning mellem den engelske og den danske udgave er det umiddelbart svært at finde ændringerne. De to udgaver har stort set samme størrelse, og biografiens styrke for en dansk læser ligger måske netop på dette plan.

Miljø- og tidsbillederne af fx Odense og København, hvor Jackie Wullschlager endog har et så lokalt begreb som "magistratsmåneskin" (dvs. at gadelygterne af sparsommelighedshensyn ikke blev tændt, når det efter kalenderen var fuldmåne), er imponerende. Det samme gælder hendes beskrivelse af Helsingør, som hun som udlænding ser med samme åbne øjne som Andersen, da han første gang kom til byen i 1826. Endvidere er der rundt omkring i bogen små fine miniatureportrætter af fx Jenny Lind, Johan Ludvig Heiberg eller følgende ganske lille af Emma Hartmann, om hvem det hedder, at hun "var varm og åben, vittig og livlig, havde altid sat Andersens humør i vejret; hun havde drillet ham blidt og budt ham velkommen i sin store familiekreds" (s. 329).

Jackie Wullschlagers gennemgang af H.C. Andersens forfatterskab fokuserer som nævnt især på eventyrene, men hun omtaler også skuespillene og romanerne, der i første omgang var årsag til hans internationale berømmelse. Stort set følger hun her, hvad danske litteraturhistorikere igennem tiderne har anset for godt og dårligt. *Fodreisen* sættes fx ind i europæisk sammenhæng med E.T.A. Hoffmanns romantisk-fantastiske værker, men får også prædikatet "en typisk ung mands bog" (s. 93). Til gengæld fremhæver hun i forbindelse med *Improvisatoren*, der bogstavelig talt er ukendt i udlandet i vore dage, både hvordan den i henseende til fortælleform, sociale detaljer og psykologiske iagttagelser hører hjemme blandt romaner som Stendhals *Le rouge et Le Noir*, 1830, Balzacs *Eugénie Grandet*, 1833 og Dickens' *Oliver Twist*, 1837. Og det omtales, at skildringen af titelpersonen Antonios barn-dom foregriber Charlotte Brontës *Jane Eyre*, 1847 og Dickens' *David Copperfield*, 1849-50. Bortset fra slægtskabet med Dickens' fortællekunst er Andersens placering i forhold til de øvrige digtere stort set upåagtet i Andersenlitteraturen.

Givetvis med rette mener Jackie Wullschlager, at hendes billede af Andersen vil være ukendt for engelsktalende læsere. Dog skal det siges, at Elias Bredsdorff med *Hans Christian Andersen. The story of his life and work 1805-75*, 1975, der også udkom som bogklubudgave, netop påviste Andersens mangfoldighed og kompleksitet. Det er derfor næppe påpegningen af det dobbeltbundede i eventyrene eller hans patologiske trang til anerkendelse, som Jackie Wullschlager både forklarer og undskylder med de vilkår, han levede under i København

1819-22, hun betragter som det nye i hendes biografi. Snarere er det omtalen af hans seksualitet, idet hun mener, at det portræt af Andersen, hun tegner stort set også vil være ukendt for danskere. At det må være seksualiteten, hun tænker på, mener jeg kan udledes af to forhold. For det første spiller H.C. Andersens seksuelle tilbøjeligheder en underordnet rolle i Elias Bredsdorffs biografi, og da den endelig omtales i slutningen af bogen sker det i form af en henvisning til og accept af psykiateren Hjalmar Helwegs afvisning af påstande om, at Andersen skulle have været homoseksuel. Bredsdorff påpeger dog i sin biografi, at der utvivlsomt var udpræget kvindelige træk hos Andersen (s. 282), og i den danske bearbejdelse tilføjer han tilmed en sætning, hvor han konkluderer, at det sikkert var rigtigere at tale om biseksuelle tilbøjeligheder end om homoseksualitet (*H.C. Andersen. Mennesket og Digteren*, 1979, s. 368). Elias Bredsdorffs danske bearbejdelse figurerer imidlertid ikke på litteraturlisten i den engelske udgave af Jackie Wullschlagers biografi. Det samme gør sig gældende for Wilhelm von Rosens *Månens kulør. Studier i dansk bøssehistorie 1628-1912*, I-II, 1993, hvor Andersens eventuelle biseksualitet for alvor blev taget op til behandling på dansk. For det andet har Jackie Wullschlager en note i forbindelse med omtalen af Andersens venskab med balletdanseren Harald Scharff s. 380, som peger i denne retning, og som nok burde have været revideret af den danske forlagsredaktion. Her hedder det, at danske kommentatorers tavshed, lige fra Andersens tid til nutiden, angående hans homoseksuelle forhold, er bemærkelsesværdig, idet dagbøgerne ikke efterlader nogen tvivl om, at han var tiltrukket af begge køn. Hun henviser også til referater i dagbøgerne (dog uden konkrete henvisninger) af samtaler mellem Andersen og Theodor Collin og Einar Drewsen om hans homoseksualitet samt en bemærkning til Jonna Stampe om ikke at bedømme ham efter et almindeligt mål. Langt mere problematisk, fordi det i høj grad stiller spørgsmålstegn ved Jackie Wullschlagers kendskab til de danske kildeudgaver, er dog følgende påstand: "Meget af H.C. Andersens videnskaben – redigeringen af dagbøger og breve – blev afsluttet i 1960'erne, hvor diskretion med hensyn til seksualitet stadig blev anset for passende i mange akademiske kredse, men selv nyere Andersen-forskning har undgået emnet." Jackie Wullschlager burde imidlertid ikke være uvidende om, at hverken de danske videnskabelige udgaver af breve eller dagbøger er redigerede eller forkortede. Derfor har man følgelig heller ikke forsøgt at fortie en eventuel sandhed om Andersens seksualitet. At oversættelser af dagbøgerne har karakter af udvalg, hvor fx notater om Scharff er udeladt, burde måske heller ikke undre hende. Diskretionshensyn har næppe været kriteriet for udeladelserne

snarere hensyntagen til omfanget og den interesse, dette eller hint notat kunne have for udenlandske læsere. At Jackie Wullschlager heller ikke er fuldt fortrolig med hele den danske Andersen-litteratur fremgår i slutningen af noten, hvor hun hævder, at kun to videnskabelige afhandlinger i de senere år har beskæftiget sig med Andersens homoerotiske tilbøjeligheder: Wilhelm von Rosen: "Venskabetets mysterier" (i *Anderseniana* 1980) og Heinrich Detering i *Åndelige amfibier: homoerotisk camouflagen i H.C. Andersens forfatterskab*, 1991. Det er som ovenfor nævnt ikke korrekt, og hun overser tilsyneladende også, at emnet berøres i Ivy York Möller-Christensen og Ernst Möller-Christensens efterskrift til deres udgave af Andersens brevveksling med Carl Alexander af Sachsen-Weimar-Eisenach fra 1998. På denne baggrund kan man altså konkludere, at diskussionen om hans seksualitet hverken er ukendt for danskere eller bringer noget nyt.

At Andersen havde mange feminine træk indrømmede han i øvrigt selv, og det blev allerede påpeget af Søren Kierkegaard i *Af en endnu Levendes Papirer*, 1838, som Jackie Wullschlager også omtaler i bogen. Så langt vil man altså kunne være enig, men herfra og til egentlig homoseksualitet er et stykke vej, og Jackie Wullschlagers beskrivelse af H.C. Andersens seksualitet er nok det mest diskutabile punkt i hendes biografi, fordi hun ser en bevægelse fra en latent til en mere eller mindre åbenlys praktiseret homoseksualitet, der kan være svær at følge, og som hun for den sidste fases vedkommende heller ikke kan dokumentere med kildebelæg. Bevægelsen indledes med en beskrivelse af følelserne for Edvard Collin og Ludvig Müller, der ses som udtryk for og i sammenhæng med romantikkens dyrkelse af venskabet mænd imellem og kulminerer med venskabet med Henrik Stampe, som hun hævder udviklede sig "fysisk" (s. 236) i foråret 1844, og afsluttes med forholdet til Scharff, der karakteriseres som "en kærlighedsaffære" (s. 377). I forbindelse med det sidstnævnte hedder det: "Vi kan kun gætte på de fysiske detaljer i forholdet til Scharff, men der er ingen tvivl om, at her var en affære, der gav ham glæde, en vis form for seksuel opfyldelse og et midlertidigt ophør af ensomheden." Men samtidig ser Jackie Wullschlager tilsyneladende også en anden bevægelse, der løber parallelt med den første, idet hun betragter Andersens forelskelser i kvinder som udtryk for ægte følelser, og hun mener desuden, at *Kun en Spillemand* er det sidste værk, hvor han udforsker rollen som seksuel amfibie, fordi interessen forsvandt efter Edvard Collins ægteskab i 1836. En fyldestgørende plausibel forklaring på de to samtidige forløb gives imidlertid ikke.

Skønt man kan være uenig med Jackie Wullschlager i hendes syn på H.C. Andersens seksualitet er hendes biografi særdeles læseværdig

og med ovennævnte forbehold dækkende. Hendes kendskab til Andersens forfatterskab og detaljerne i hans liv er imponerende. Fejl er dog ikke undgået. Hovedparten af dem vedrører danske forhold og personer, som måske kunne have været rettet af Pia Juul eller den danske forlagsredaktør.¹⁾ Oversættelsen er stort set også upåklagelig, selv om der har sneget sig enkelte misforståelser og uforståelige passager ind. Madam Bunkeflod boede fx ikke "hos" sin svigerinde (s. 38). Tværtimod forholdt det sig lige omvendt, og Jackie Wullschlager skriver i den eng. udgave korrekt "with" (s. 24). Og når det på engelsk hedder, at Andersen "sat in the gods" under sit første teaterbesøg i Kbh. (s. 37), burde Pia Juul have vidst, at han ikke sad "i galleriet", men "på galleriet" (s. 49). Værre er det dog, når Pia Juul oversætter, at Andersen "read her the lovers' dialogue from the libretto of Walter Scott's novel *The Bride of Lammermoor* on which he was working" (95) til den fuldstændig meningsløse sætning: "Han læste de elskendes dialog fra librettoen i Walter Scotts *Bruden fra Lammermoor*, som han arbejdede på" (s. 103). Absurd er også oversættelsen af det mangetydige engelske "romance" i forbindelse med omtalen af Heibergs *Elverhøi*, idet Jackie Wullschlagers "He wrote popular vaudevilles and his romance *Elverhøj* (*Hills of the Elves*) was considered a Danish national drama" (s. 85) bliver til "Han skrev populære vaudeviller og hans romance *Elverhøi* blev anset for et dansk nationaldrama" (s. 94). Retteligt burde hun have oversat "romance" til "kærlighedseventyr." I øvrigt oversættes "romance" også forkert to andre steder. La Motte Fouques *Undine* er ganske rigtigt "a romance", men ikke desto mindre alligevel en prosatekst (s. 176), og selv om H.C. Andersens livshistorie kunne have været fortalt som "en romance" i Tyskland, burde oversætteren her have vidst, at betydningen er "en romanagtig hændelse" (s. 243). Som dansker burde oversætteren også vide, at H.C. Andersen nok selv kunne tale om, at han besøgte hertugparret af Augustenborg på "Gravensteen," men at det udenfor citat er identisk med og bør benævnes Gråsten Slot. Sluttelig må nævnes, at Pia Juul to gange retter i egennavne. Bettina von Arnim bliver af en eller anden årsag til Bertha von Arnim (s. 268), og formodentlig i den tro, at Jackie Wullschlager ved en fejl kalder en af Andersens unge venner i hans sidste leveår for Erik Oksen retter hun til Erik Olsen (s. 416). Hvis Pia Juul havde konsulteret personregistret til H.C. Andersens dagbøger, ville hun have opdaget, at Jackie Wullschlager havde det korrekte navn. Det skal i øvrigt nævnes, at alle Andersencitater er ført tilbage til de danske originaler. Det gælder eventyr, romaner, dagbøger og breve, og modsat tidens tendens har man bibeholdt den originale retskrivning, der bidrager til at øge tidsstemningen, som engelske læsere må undvære.

Med samme titel og i samme udstyr som, men i et mere handy format end *ANDERSEN*, er Jens Andersens rigt illustrerede biografi i to bind. I modsætning til Jackie Wullschlagers bog gælder det dog, at "Forkundskaber er nyttige," som H.C. Andersen skriver i "Hjertesorg", og H.C. Andersens bevingede ord kunne have stået som motto i bogen. Jens Andersen har imidlertid valgt et andet citat af Andersen, nemlig fra debutbogen *Fodreise fra Holmens Canal til Østpynten af Amager i Aarene 1828 og 1829*, der udsiger det samme: "Kære Læser, bliv nu smukt Barn igjen, men glem alligevel ikke Alt, hvad Du har læst, siden Du blev et stort, fornuftigt Menneske..." Mottoet er særdeles dækkende, men om Jens Andersen egentlig har tænkt over det dobbeltydige i det, er nok tvivlsomt. I hvert fald vil det være nyttigt at have et minimumskendskab til H.C. Andersen fx Jackie Wullschlagers biografi inden læsningen.

Skønt den danske Andersenlitteratur tæller flere tusinde numre i Aage Jørgensens bibliografier, har det skortet på biografier skrevet af danske forskere og forfattere for danskere. Gennem de mere end 125 år, der er gået siden Andersens død, er det næppe blevet til mere, end hvad der kan tælles på to hænder, og de mest kendte og – eller – bedste har været oversættelser eller bearbejdede af danske biografers arbejder for et udenlandsk publikum. Således kan nævnes Signe Toksvigs *H.C. Andersen*, der først udkom på engelsk i 1933 og året efter på dansk, og Erling Niensens lille *H.C. Andersen*, oprindeligt udgivet på tysk og publiceret af Udenrigsministeriet på en række sprog, inden den kom på dansk. Et sidste eksempel er Elias Bredsdorffs ovennævnte særdeles fyldige og grundige biografi. Det er som om, kildematerialets størrelse og H.C. Andersens egen geniale evne til at skabe en myte om sig selv som den grimme ælling, har virket som en form for stopklodser. Nærmest herostratisk berømt indenfor Andersenforskningen er Cai M. Woels *H.C. Andersens liv og digtning*, I-IV, 1949-50, hvis første bind om perioden 1805-28 nærmest har karakter af romanbiografi, inden forfatteren går over til at fortælle om resten af Andersens liv på traditionel vis. Og det seneste danske forsøg på at skrive en biografi, der tillige skulle være en folkebog om H.C. Andersen, nemlig Bjarne Nielsen Brovsts, satte forlaget en stopper for efter fire bind, da værket var nået til 1850. Biografien svulmede stadig mere op, og bindenes sidetal stod efterhånden stik mod sædvanen i omvendt proportionalt forhold til det behandlede antal år.

I betragtning af den succes, Jackie Wullschlager fik med sin biografi, der bl.a. betød, at hun i 2002 modtog Odense Bys Hans Christian Andersen Pris og Hans Christian Andersen Priskomiteens Pris, har litteraten og journalisten Jens Andersen, hvis arbejde allerede var påbe-

gyndt et par år før udgivelsen af den engelske biografi, stået overfor en utaknemmelig opgave ikke mindst, da den sidstnævnte tilmed blev oversat til dansk. Det er svært at sige noget nyt og originalt, når alt tilsyneladende allerede lige er sagt. Derfor har måden at fremlægge stoffet på, bogens komposition og fortælleformen, fået tildelt en større rolle end selve indholdet. Spørgsmålet er så om *Andersen* er lykkedes. Svaret er efter min mening både-og.

Jens Andersen har valgt at gribe stoffet an på en ret utraditionel måde, idet hans biografi netop ikke er en klassisk biografi i den angelsaksiske tradition. Han har derimod tydeligvis hentet inspiration i romanformen og filmens fortælleteknik. De enkelte kapitler indledes således med et afsnit i kursiv, der har karakter af små tableauer, der er delvis fiktive, som det oplyses i forordet.

I stedet for at begynde med begyndelsen, H.C. Andersens fødsel, anvender han in medias res-teknikken, og indleder med Andersens ankomst til København som en anonym skikkelse 6. september 1819, den dag, han senere om ikke, som Jens Andersen er tilbøjelig til at gøre det til, fejrede som fødselsdagen, men som sin anden fødselsdag. Selv om det en passant nævnes, at han kommer fra et fattigt skomagerhjem i Odense, afskærer Jens Andersen sig derved fra at bruge barndomsoplevelserne og fx halvsøsteren Karen Maries skæbne i første bind af biografien, ligesom han heller ikke kan udnytte den tolkningsmulighed at se rejsen til København i et socialt perspektiv som en flugt fra fattigdommen. Først i kapitel 7, hvis overskrift ellers er den noget misvisende "Livsens vand (1846-50)," der går på hans rejseliv, berettes barndomshistorien som en slags flash-back, med den begrundelse, at Andersen i 1847 udsendte sin første selvbiografi på tryk. Begrundelsen forekommer søgt, eftersom Jens Andersen allerede i omtalen af prologen til *Ungdoms-Forsøg*, 1822 analyserer det selvbiografiske element. Hertil kommer, at det er svært at se, hvilken funktion den sene omtale af barndommen får i forhold til helheden. Jens Andersen udnytter således ikke muligheden for en komparativ studie mellem *Levnedsbogen* og *Das Märchen meines Lebens ohne Dichtung* med henblik på at afsløre den tiltagende mytedannelse.

Ud over in medias res-indføringen i kap. 1. anvender Jens Andersen flere steder også en filmisk klippeteknik fx i beretningen om H.C. Andersens første tid i København, der forekommer diskutabel. Fremfor en kronologisk fremadskridende beretning klippes omkring en snes gange frem og tilbage mellem begivenhederne, der gør det svært at fastholde tidsforløbet.

Det er i høj grad H.C. Andersens sjæleliv, der er i centrum i første del af bogen. Ved brug af den biografisk-psykologiske metode i læs-

ningen af kendte eller glemte digte, skuespil osv. beskrives dels hans forvandling fra almuebarn til verdensborger dels hans gådefulde seksualitet. Der fortælles levende om den kamp, som den purunge Andersen førte for at nå det mål, han havde sat sig: at blive berømt og hans brug af sine digteriske evner til at komme frem, da alle muligheder ellers synes udelukkede for en karriere på de skrå brædder som sanger, danser og skuespiller. Derefter fortælles i et kapitel på 70 sider om skoletiden og dannelsesprocessen hos rektor Meisling i Slagelse og Helsingør. Omtrent samme plads tildeles debuten med *Fodreise* og historien om kærligheden til Riborg Voigt og Louise Collin, medens en afgørende periode som 1832-36, hvor Andersen var på sin første lange udenlandsrejse 1833-34 og fik sit egentlige gennembrud med *Improvisatoren* i forhold må nøjes med langt mindre plads, nemlig 100 sider. Hertil kommer, at kapitlet hovedsagelig handler om venskabet med og "forelskelsen" i Edvard Collin, der indtager en central plads i første bind, medens udenlandsrejsen og alt, hvad den indebar for Andersens syn på kunsten og sig selv, kun nævnes flygtigt. Eventyrene præsenteres samlet i et kapitel med titlen "I Alfelandet (1835-40)," men fortæller også om Søren Kierkegaards kritik af *Kun en Spillemand*, uden at romanen i øvrigt i det foregående er blevet rigtig præsenteret. Bind I slutter endelig med en meget kort omtale af Orientrejsen 1840-41 for så at gå tilbage i tid til en beretning om *Mulatten* og striden med Johanne Luise og Johan Ludvig Heiberg om *Maurerpigen*, inden handlingstråden genoptages med fortællingen om venskabet med arvestorhertug Carl Alexander af Sachsen-Weimar-Eisenach og Andersens forhold til Jenny Lind i den nævnte rækkefølge.

Det er fornuftigt, at man har valgt at splitte bogen op i to bind, for i andet bind skifter tempoet til det mere adstadige og synsvinklen flyttes i højere grad til det ydre levede liv. Indledningsvis føres man endnu engang frem og tilbage i tid, i første omgang til 1842-43 til Gisselfeld og nedskrivningen af "Den grimme Ælling," myten over alle myter om Andersens liv. Med en bemærkning om, at der går en lige linie fra eventyret til *Das Märchen meines Lebens ohne Dichtung* springes frem til 1847 og tilblivelsen af den tyske selvbiografi, der som nævnt giver anledning til et nyt tilbageblik i form af beskrivelsen af barndomsårene i begyndelsen af 1800-tallet. De følgende kapitler koncentrerer sig især om H.C. Andersens rejseliv og hans venskaber med en række europæiske kulturpersonligheder. Ligesom venskabet med Edvard Collin blev det centrale omdrejningspunkt i første bind, bliver forholdet til hans søn Jonas Collin d.y. det i andet bind, inden Jens Andersen fortæller om Andersens papirclip, synet på Italien og hans religion for at slutte med H.C. Andersens død og begravelse i august 1875.

Ifølge forordet har det været Jens Andersens mål, "at skildre H.C. Andersen "som han var". Både som menneske, som mand og som digter." Det er en dristig målsætning, der leder tanken hen på en anekdote i forbindelse med Elith Reumerts bog fra 1925 med netop titlen *H.C. Andersen som han var*, et værk, der dog ikke gav sig ud for en biografi, men havde karakter af et psykologisk portræt. Da Andersenforskeren H. Topsøe-Jensen engang bad Reumert om en oplysning, udbød han nemlig naivt forarget: "Kan der siges mere om den Mand, efter at jeg har udgivet min Bog?"

Spørgsmålet er så, hvordan H.C. Andersen var set med Jens Andersens optik. I sammenfatningens og konklusionens form i slutningen af bogen beskrives han som en Peter Pan-natur, der nægtede at blive voksen og i stedet ønskede "at forblive på en ø af uskyld resten af livet. Her var den frie, konstante adgang til den fantasi og idérigdom, leg og lyst, som var fuldkommen afgørende for en improvisator som H.C. Andersen. Derfor var det så vigtigt for ham at iscenesætte sit liv som én stor platonisk forelskelse, fordelt over mange mænd og færre kvinder: Edvard, Riborg, Christian, Ludvig, Louise, Henrik, Jonna, Jenny, Jonas, Harald og mange andre. Alle disse længselsbilleder kunne fastholde ham i en kreativ drømmerus, hvor han fik tilført al den poetiske energi og kraft, han kunne ønske sig. Det var en inspiration, hvis kerne var kærligheden, dog mere som ånd end som krop og kød, og som aldrig var tænkt til at skulle realiseres eller institutionaliseres." Man tror gerne på sandheden og realismen i dette portræt, men der er alligevel et men. Jens Andersen anvender et par gange som motto for Andersens liv, kunst og tro et citat fra "Isjomfruen": "Vorherre giver os Nødderne, men han knækker dem ikke for os." Den måde, såvel den unge som den ældre Andersen knækkede nødderne på, og de tanker, han gjorde sig for at knække dem, gør dele af stregerne i portrættet af titelpersonen lidet flatterende. Jens Andersen kalder gentagne gange, som det også var tilfældet i det ovenstående citat, H.C. Andersen for en improvisator, dvs. et menneske, der elsker at stå på en scene og grebet og begejstret af øjeblikket, udslynge sin sjæls stemning og følelse for den lyttende kreds. Han har det fra Andersen selv, der brugte det i titlen på sin gennembrudsroman fra 1835. Her har H.C. Andersen imidlertid også knyttet det uløseligt sammen med titelpersonens forfængelighed. Og substantiver som forfængelighed, forfører, taktiker og strateg eller et adjektiv som beregnende, der alle målt med den almindeligt vedtagne moral og etiks målestok ikke ligefrem gælder for positive, er netop nogle af de ord, der betegner den måde Jens Andersens Andersen knækker nødderne på. Godt nok er der almindelig enighed om, at H.C. Andersen var forfængelig

og noget af en snob, men hvor der i portrættegningen i *Andersen* bruges den kraftige tusch, havde det måske været bedre og mere sandfærdigt at nøjes med den bløde blyant. Når det eksempelvis fortælles, at han havde gjort et ihærdigt lobbyarbejde overfor gehejmestatsminister Conrad Rantzau-Breitenburg, inden Frederik 6. i 1838 bevilgede ham en årlig understøttelse på 400 rdlr., er det ikke helt korrekt. Vel var Andersen ikke blind for ministerens indflydelse på kongen, men det var faktisk Rantzau-Breitenburg, der selv tilbød Andersen sin hjælp. I øvrigt overser Jens Andersen, at digtere som Oehlenschläger og Blicher absolut ikke holdt sig tilbage for i tide og utide at søge kongen om økonomisk hjælp, en praksis, som H.C. Andersen aldrig betjente sig af. De få gange, han søgte om støtte, skete det kun tøvende, og fordi han ikke så anden udvej. Talrige breve lige fra hans tidligste ungdom viser, hvilket psykisk pres afhængigheden af andre var for ham. Og at digteren ligefrem havde prostitueret sig hos den velhavende enkefru Bügel i de økonomisk magre år i 1830'erne, for så at lade hende "rende og hoppe" efter succesen med *Mulatten* i foråret 1840 turde være noget af en tilsnigelse. For det første skiltes deres veje allerede i efteråret 1839. For det andet var det i øvrigt den excentriske enkefrue, der brød forbindelsen pga. en latterlig misforståelse.

Mest diskutabelt ved portrættet af denne "rejsende egoist og romantiker," som Jens Andersen kalder H.C. Andersen, er dog beskrivelsen af rejserne i midten af 1840'erne. Vel kan det fra et nutidigt synspunkt se ud som om H.C. Andersen solgte sig selv ualmindelig godt gennem oplæsninger og ved at genfortælle sit livs eventyr, men formålet med rejserne var ikke af kommerciel art, som det antydes. Dels var det yderst begrænset, hvad Andersen kunne tjene på oversættelser af sit forfatterskab, fordi Bernerkonventionen først kom i 1886, dels spillede det økonomiske udbytte aldrig den store rolle for ham. Hvad han derimod opnåede i denne periode, og som han altid higede efter, var anerkendelsen, bevidstheden om, at han var berømt, og at hans navn ville gå over i historien. Intetsteds i brevene eller dagbøgerne så meget som antydes utilfredshed over manglende økonomisk udbytte af de talrige oversættelser og piratudgaver, han stødte på rundt omkring i Europa. Tværtimod var han lykkelig, når han så disse bøger og skrev gerne om det til vennerne hjemme, fordi han mente, at det kastede glans over Danmark og ikke mindst det Collinske hus, som han følte, han stod i bundløs gæld til.

Ligesom i Jackie Wullschlagers biografi indtager diskussionen om H.C. Andersens seksuelle orientering en central plads i bogen, ja tilmed større fordi Jens Andersen i højere grad fokuserer på mennesket Andersen end på digteren og hans værk. Man kan overveje, om denne

diskussion i almindelighed ikke tillægges for stor betydning i diverse Andersenbøger og efterhånden fuldstændig har overskygget interessen for hans øvrige liv og ikke mindst hans kunst, men når der endnu en gang sættes fokus på emnet, bør det fremhæves, at Jens Andersen er mere dybdegående end Jackie Wullschlager, selv om de stort set hævder de samme synspunkter. Der gives en meget grundig gennemgang af guldalderperiodens syn på venskabet mellem mænd i 1830'erne, og hvordan det ændrede sig i løbet af århundredet. Alene en lille detalje, som påvisningen af den ændring, der er sket med betydningen af ordet "kæle" medvirker til at forstå, hvor meget opfattelsen af køn og seksualitet har ændret sig gennem de sidste par hundrede år. Hans karakteristik af H.C. Andersen som platonisk elsker virker overbevisende, og bekræftes af den ældre digters udtalte afsky for praktiseret homoseksualitet og pædofili ligesom et afsnit om Andersens bordelbesøg afkræfter enhver påstand om, at han var homoseksuel i moderne betydning. Til gengæld vækker det til diskussion, når det i forbindelse med omtalen af det faktum, at H.C. Andersen blev dus med Jonas Collin d.y. hedder, at det må have været en déjà-vu-oplevelse for Edvard Collin under læsningen af et brev dat. 25.8.1861, "der i så overvældende grad mindede om noget fra hans egen ungdomstid med digteren i begyndelsen af 1830'erne. Andersen havde tydeligvis lagt platonisk an på Jonas, med præcis de samme talemåder og listige form for argumentation, han engang havde benyttet over for hans uopnåelige far" (bd. 2, s. 234). For det første fortæller Andersen i sit brev slet ikke, at han er blevet dus med Edvard Collins søn. For det andet forekommer det svært at se, at Andersen skulle have lagt platonisk an på Jonas, fordi han skriver, at denne var ham "kjær som en Søn, for ikke at sige en Broder." Og endelig virker det fuldstændig usandsynligt, at Edvard Collin efterfølgende ikke ville have truffet passende modforholdsregler, især hvis man skulle følge Jens Andersens udlægning af H.C. Andersens og Edvard Collins venskab i 1830'erne.

Jens Andersen skriver om arbejdet med H.C. Andersens første officielle selvbiografi *Mit eget Eventyr uden Digtning*, som blev skrevet under en rejse til Syden i 1846, at "improvisator Andersen" pga. rejselivet havde vanskeligt ved at få "et naturligt *flow* i skriveprocessen." "Manuskriptet svulmede op, strittede i alle mulige retninger, og en stram redigering og revision var derfor nødvendig, allerede da bogens første kapitler lå klar". Om Jens Andersen har gjort de samme erfaringer med sin Andersenbiografi skal være usagt, men beskrivelsen af det svulmende og strittende passer i hvert fald på bogen, der som nævnt har undertitlen "En biografi." Ifølge Salmonsens Leksikon, der kan oplyse, at ordet biografi er græsk og betyder levnedbeskrivelse, er en

biografi betegnelsen for "enhver Fremstilling af en Persons Levedsomsstændigheder saavel hans udvortes Skæbne som hans aandelige og sjælelige Udvikling". Med denne definition og Jens Andersens bemærkning om, at bogens mål er, at beskrive Andersen "som han var," kan man spørge, om undertitlen ikke burde have været "Biografiske essays." Snarere end en samlet kronologisk fremstilling af H.C. Andersens liv og værk er der tale om punktnedslag i et langt og bevæget liv. Medens Jackie Wullschlager giver en udtømmende beskrivelse af H.C. Andersens liv og også får detaljer som hans følelser for Ludvig Müller i begyndelsen af 1830'erne og en spirende forelskelse i den skånske komtesse Mathilda Barck i slutningen af samme årti med, er der bemærkelsesværdige og problematiske lakuner i Jens Andersens biografi. H.C. Andersens besøg i Jylland i 1830, der sammen med Blichers noveller og Martinus Rørbyes tegninger, indvarsler opdagelsen af den jyske halvø, omtales ikke med et ord. Det samme gælder rejsen til Vestjylland og Skagen i 1859, der ellers inspirerede Andersen til "En Historie fra Klitterne" og "Jylland mellem tvende Have." Det sidste skyldes fx, at der uden videre springes fra besøget hos Dickens i 1857 til 1860. Heller ikke Andersens rejser til Sverige, der ellers resulterede i en af hans bedste og mest gennemarbejdede rejsebøger *I Sverrig* får nogen omtale. Rejsebogen nævnes dog, men kun som et værk skrevet til ære for H.C. Ørsted. Selv udnævnelsen til æresborger i Odense i 1867 med hele den mytiske betydning, den havde for H.C. Andersen, lades uomtalt. Den nævnes kun i en billedtekst, der tilmed skal findes i afsnittet om barndommen.

Hvad enten man er fortrolig med H.C. Andersens liv og digtning eller kommer som udenforstående men interesseret læser, slår det en, at det store værk lider under proportionsproblemer, og man ville som tidligere nævnt – paradoksalt nok genren taget i betragtning – have god nytte af en kronologisk oversigt over Andersens liv og værk til støtte og supplement ved læsningen. Den første udenlandsrejse i 1831 omtales fx før historien om forelskelsen i Riborg Voigt i 1830. Behandlingen af *O.T.*, der udkom 1836, omtales i forbindelse med venskabet med Edvard Collin, og før den store udlandsrejse 1833-34 og udgivelsen af *Improvisatoren* i 1835. Mere overraskende er det dog, at netop denne rejse, der blev af afgørende betydning for H.C. Andersen både som menneske og digter gennem mødet med Sydens kunst og kultur, faktisk ikke omtales, omend der refereres ret indforstået til den i slutningens essay om Andersen og Italien. Og når det gælder den store rejse til Orienten i 1840-41, må læseren nøjes med en halv side, og det på trods af, at det om det digteriske resultat af rejsen, *En Digtets Bazar* hedder, at "det næsten 400 sider lange rejsepos

hviler på en række fødselslignende tableauer, hvor den rejsende og fortællende digter tvinges gennem snævre stræder og stærke strømme." Hertil kommer, at det understreges, at skibsrejsen fra Italien og Malta mod Grækenland og Tyrkiet fremstilles som et vendepunkt, geografisk og eksistentielt" i *Mit eget Eventyr uden Digtning*. Proportionsforskydningen bliver så meget des større og uforståelig, når man læser sig gennem 40 særdeles oplysende, spændende og underholdende sider om Andersens besøg i Weimar 1844 og 1846 og opholdet i Berlin i julen 1845, eller rejsen til England fuldt berettiget vies 12 sider, hvor Jens Andersen i øvrigt får dronning Victorias og Dickens' London til at stå lys levende for læseren.

Med tanke på Jens Andersens genoplivningsforsøg og sproglige revision af et udvalg af, hvad han selv kaldte *H.C. Andersens glemte eventyr*, der udkom i 2001, er det mest overraskende dog omtalen af eventyrene, der til syvende og sidst er den primære årsag til, at H.C. Andersen stadig er en spillevende og verdensberømt klassiker. De behandles som sagt samlet i et essayistisk afsnit på godt 40 sider, der især beskæftiger sig med de første eventyr, og hvor der især fokuseres på den mundrette fortælleform og brugen af lydefterlignende ord, stilistiske træk som i øvrigt ofte går tabt ved oversættelser, en problemstilling, som bogen dog ikke kommer ind på. I den øvrige del af biografien nævnes eventyrene derimod kun flygtigt som kilde til belysning af denne eller hin biografiske detalje, medens man savner en løbende orientering om tilblivelsen af eventyrene og indblikket i digterværkstedet, ligesom Jens Andersen hverken reflekterer over begrebet eventyr versus historie eller Andersens eventyr som voksenlæsning. Hvis man ikke vidste bedre, ville det på baggrund af biografien være svært at forstå, hvorfor H.C. Andersen overhovedet er en forfatter af verdensformat.

Til gengæld rummer biografien nytolkninger og revurderinger af hidtil kendt stof, der imidlertid aldrig har haft den store læserskare. Det gælder fx Andersens allerførste bog *Ungdoms-Forsøg* udgivet under pseudonymet Villiam Christian Walter i 1822, der som regel kun omtales i Andersenbiografier, fordi den ikke solgte et eneste eksemplar, endte som makulatur og i dag er en af de største sjældenheder. Læsningen og tolkningen af denne glemte bog som et værk, der både foregriber romanerne og eventyrene er særdeles spændende og perspektivrig. Det samme gælder den egentlige debutbog *Fodreise fra Holmens Canal til Østpynten af Amager i Aarene 1828 og 1829*, som H.C. Andersen i øvrigt selv senere stemplede som en "Børnesygdom," men som Jens Andersen både læser ud fra tidsånden og som et veloplagt og meget selvbevidst opgør med tidens dannelsesforestilling. Derimod

kan man diskutere, om det er holdbart at læse romanfragmentet *Christian den Andens Dverg* biografisk som et vidnesbyrd om den sociale elendighed i Odense omkring år 1800 og tonen blandt pjalteproletariatet. Man burde måske snarere se den i sammenhæng med tidens dyrkelse af rædselsromantikken i underholdningsromanerne, men som man også møder i mere afdæmpet form i fx Ingemanns noveller. Derimod forekommer det ikke overbevisende, når Jens Andersen vil se et portræt af Kierkegaard i huslæreren Frederik i skuespillet *Han er ikke født* fra 1864. For det første havde filosofen været død i ni år, for det andet er det langt mere nærliggende at udpege Jonas Collin d.y. som modellen. Dels var den unge Jonas optaget af Kierkegaards forfatterskab dels er flere passager af de citerede replikker ord til andet identiske med Andersens bemærkninger om Jonas i dagbøgerne.

Værdifuld er gennemgangen af den danske kritiks holdning til H.C. Andersen i årene omkring 1840. Hvor litteraterne med Georg Brandes i spidsen har stemplet Andersen som den, der har været mest uretfærdig overfor kritikerne, viser Jens Andersen gennem citater fra diverse anmeldelser, at digteren var andet og mere end den forfulgte i egen indbildning.

Jens Andersens største fortjeneste ligger imidlertid på det personal- og idéhistoriske plan, omend den som sådan ikke tilføjer noget nyt til det allerede kendte billede. Når der alligevel er grund til at fremhæve fx beskrivelsen af barndommens Odense og forældrene, er det fordi Jens Andersen ligesom Jackie Wullschlager giver en meget levende og grundig beskrivelse af det miljø med fattigdom og promiskuitet, som H.C. Andersen selv gjorde alt for at omskabe til en idyl i sit forfatterskab bl.a. ved fuldstændig at fortie halvsøsterens eksistens. Desuden rammes endnu engang en pæl igennem Jens Jørgensens påstande om, at Andersen var kongesøn.

Modsat Jackie Wullschlager inddrager Jens Andersen også H.C. Andersens andre kunstneriske udtryksformer. Med afsæt i den kendsgerning, at Andersen aldrig traf Charles Darwin, og at han heller ikke optræder på det store skærmbredt fra 1873-74 følger et 30 sider langt essay om H.C. Andersens billedbøger og papirklip, hvor man endnu en gang fornemmer, hvordan digteren også på dette område var forud for sin tid. Skønt anledningen forekommer lidt søgt og virker som en digression midt i beretningen om digterens sidste sygdomsplagede år, et det særdeles interessant og værdifuldt. Men det giver samtidig anledning til at reflektere over manglerne ved hele Jens Andersens værk. Hvorfor er der ikke en tilsvarende analyse af H.C. Andersens vidunderlige tegninger? Hvor er hans venskaber med Ingemann,

Henriette Wulff og Henriette Hanck blevet af? Og sidst men ikke mindst: hvorfor er de to store rejser i 1833-34 og 1840-41 bogstavelig talt udeladt af fremstillingen?

Med sin essayistiske karakter virker biografien mere eller mindre ufærdig eller skitseagtig. Man kunne få fornemmelsen af, at forlaget måske har ønsket at få bogen ud sammen med og som introduktion til *ANDERSEN*, og det kunne fx være forklaringen på, at man pludselig læser en bemærkning som, at Andersen aldrig kom til Amerika, "var ham en stor sorg, men frygten for at lide druknedøden ligesom sin gode veninde Henriette Wulff var for stor," uden at det på noget tidspunkt tidligere er omtalt, at hun omkom ved en skibskatastrophe undervejs til Amerika i 1858. Hvis det var tilfældet, ville det også forklare, at så mange betydningsfulde venner og episoder er udeladt.

På omslaget omtales *Andersen* som "den store, autoritative H.C. Andersen-biografi, som kaster nyt lys over såvel liv som forfatterskab." Om den sidste påstand holder, når det gælder Andersens liv, kan diskuteres. Sammenlignet med Jackie Wullschlagers bog er der intet nyt, hvad der heller ikke kan undre. Allerede i første halvdel af forrige århundrede afdækkede de tre store H.C. Andersen-forskere, Hans Brix, H.G. Olrik og H. Topsøe-Jensen virkeligheden bag myten. Langt værre er det, at udnævne bogen til den autoritative biografi. Alene det faktum, at værket er uanvendeligt som håndbog til orientering i H.C. Andersens liv svækker dets autoritet. Hertil kommer, at det formentlig er en af de til dato mest fejlfulde bøger om Andersen. En del af fejlene skyldes sandsynligvis de kildeudgaver, Jens Andersen har benyttet. Af listen over primære kilder fremgår fx, at han ikke har benyttet H. Topsøe-Jensens kommenterede udgave af *Levnedsbogen*, 1962, men Hans Brix' førsteudgave fra 1926, der er uden nogen form for noteapparat. Det samme gælder *Mit Livs Eventyr*, hvor 1. udgaven af *Samlede Skrifter* er anvendt, der hverken har noter eller nogen form for personoplysninger. Eventyrene citeres efter Hans Brix og Anker Jensens udgave fra 1919, hvor noteapparatet stort set bygger på Hans Brix' omdiskuterede disputats om *H.C. Andersen og hans Eventyr* fra 1907. Havde Jens Andersen benyttet Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs ovennævnte store udgave fra 1961-90 med dens fyldige kommentarer, ville han fx have set, hvor usikkert det er at tolke papegøjen i "Lykkens Kalosker" som en parodi på Søren Kierkegaard. Det samme gælder H.C. Andersens reaktion på Kierkegaards *Af en endnu Levendes Papirer*, der i det store og hele bygger på Joakim Garffs fremstilling i dennes Kierkegaard-biografi *SAK*, 2000. Hverken Garff eller Jens Andersen er tilsyneladende vidende om, at vel havde H.C. Andersen det dårligt i dagene efter udgivelsen af Kierkegaards bog, men det

skyldtes snarere et brev fra admiral P.F. Wulff, der kunne have betydet, at adgangen til det Wulffske hus var blevet lukket for ham. Det har H. Topsøe-Jensen redegjort meget overbevisende for i sin udgave af Andersens brevveksling med Henriette Wulff, men enten har denne historie ikke samme fascinationskraft som sammenstødet mellem de to københavnske genier, eller også har Jens Andersen overset Topsøe-Jensens redegørelse. Endvidere forekommer det paradoksalt, at litteraturlisten oplyser, at Edvard Collins *H.C. Andersen og det Collinske Huus* er brugt i originaludgaven fra 1882, hvorimod noterne henviser til den forkortede udgave fra 1929. På baggrund af denne brug af forskellige til dels ukommenterede udgaver understreges i øvrigt behovet for den nu påbegyndte udgave af *ANDERSEN*, der forhåbentlig vil kunne forhindre mange fejl, hvis brugerne vel at mærke anvender noteapparatet. En del af fejlene kunne også tyde på, at værket (pga. tidsnød?) ikke har været genstand for en tilbundsgående verificering, og billedredaktørerne, der formentlig også har ansvaret for billedteksterne har tydeligvis ikke været opmærksomme på selvmodsigelser i forhold til den øvrige tekst. At den nedenstående liste kun skyldes en almindelig gennemlæsning og ikke giver sig ud for at registrere alle fejl i bogen skal nævnes for en god ordens skyld.²⁾ Den forekommer desværre alt for lang i forvejen.

Note 1:

25. *Jean de La Fontaines fabler*. Det var ikke den fr. digter Jean de Lafontaines (1621-95) fabler, faderen læste, men den ty. romanforfatter August Lafontaines (1758-1831) roman *Den Særsindede* (MLE I, s. 28).
28. *Skt. Knud, der havde grundlagt byen 10. juli*. Knud den Hellige grundlagde ikke Odense, men blev dræbt i Odense 10.7.1086.
43. *1. januar 1870 erstattede kroner [...] rigsdaleren*. Læs: 1875.
45. *femten kilometer ind i byen*. Frederiksberg Slot, hvor Andersen blev sat af 6.9.1819, ligger ca. 3 km fra Rådhuspladsen i Kbh.
61. *1821, blev [...] dr. J.J. Dampé, idømt tyve års isolationsfængsel på Christiansø*. Dampé blev dødsdømt 1821, men benådet af Frederik 6. med livsvarigt fængsel. Efter at have siddet fængslet i Kastellet blev han ført til Christiansø, hvor han sad til 1841.
64. *i maj 1822 modtog han et knusende slag – han blev afskediget fra teaterets synge og danseskole*. Andersen fik sin afsked 29.6.1822, men skriver selv, at det var i maj (MLE I, s. 73, 398).
67. *Da H.C. Andersen første gang så byen en mild søndag aften i oktober*. Andersen ankom første gang til Slagelse lørdag 26.10.1822 (MLE I, s. 78, 400).
67. *dens gamle elever talte guldalderforfatterne Adam Oehlenschläger og B.S. Ingemann*. Oehlenschläger har aldrig gået i Slagelse Latinskole, men gik i Efterslægtselskabets Skole i Kbh. Derimod gik Jens Baggesen i Slagelse Latinskole.
72. *Det følgende efterår, 1824, dumpede han til eksamen*. Andersen dumpede ikke, men forblev

- i 3. klasse, hvad der var normalt, idet man plejede at gå to år i hver klasse (Kjeld Galster: *H.C. Andersen og hans Rektor*, Kolding 1933, s. 28).
95. *tilbringe sommeren hos den fynske lavadel på landstederne Mariehøj og Tolderlund*. Landstedet Marieshøj – ikke Mariehøj – (ofte også benævnt Tolderlund) i Tolderlund udenfor Odense var familien Iversen/ Hancks sommerbolig. Familien var ikke adelig.
106. *Han mødte hende igen med mand og børn ved en koncert i Faaborg i 1840, og senere på ferier på Fyn i 1842 og 1843*. Andersen traf hele familien Voigt inklusiv Riborgs mand P.J. Bøving, men ikke Riborg selv 2.8.1840 (*Almanakker*, s. 47). Riborg genså han først 9.7.1843 ved en folkefest på Holstenshus (ib. s. 106). 1842 mødte han ikke nogen af familiens medlemmer.
124. *Tidligt i 1833 blev han udnævnt til sin fars efterfølger som sekretær for den kongelige fond ad usus publicos*. Edvard Collin havde efterfulgt sin fader 11.12.1832.
169. *baron Vilhelm, der ligner Edvard og ikke vil sige "Du" til ham*. Baron Vilhelm i *O.T.* er nok modelleret over Edvard Collin, men det er netop en pointe, at det er Andersens alter ego Otto Thostrup, der ikke ønsker at sige du til Vilhelm (jf. *O.T.*, Anden Deel, Kap. IV).
179. *La vie d'un poète*. Xavier Marmiers artikel om Andersen hedder *Une vie de poète*, jf. også s. 213 lin. 3 f.o.
180. *senere oversatte til svensk*. Fredrika Bremer har aldrig oversat *Improvisatoren* til svensk.
184. *solgte han et sorgløst eventyr, "Lykkens Kalosker", til Reitzel for 40 rigsdaler*. Andersen solgte eventyret sammen med "En rigtig Soldat" og "Det har Zombien gjort," der tilsammen udkom under titlen *Tre Digtninger* 19.5.1838.
194. *Christian VIII [...] bøjede sig for H.C. Andersen og modtog ham næste dag ved hoffet*. Christian 8. overværede ikke premieren på *Mulatten* 3.2.1840. Han var første gang efter sin tronbestigelse i Det kgl. Teater 20.3.1840, hvor man i øvrigt ikke spillede Andersens stykke (*Overskou V*, s. 383). Andersen blev først modtaget af kongen 6.2. (*Almanakker*, s. 35).
195. *som niårig havde hun fået sin debut på Det kgl. Teater*. Johanne Luise Pätges (f. 22.11.1812) debuterede som Giovanni i Oehlenschlägers *Correggio* 14.5.1823 (*Overskou IV*, s. 689), men nævnes første gang på en rolleliste (sammen med Andersen) ved premieren på balletten *Armida* 12.4.1821.
211. *Gisselfeldt, der tidligere var kloster*. Gisselfeldt – ikke *Gisselfeldt* – blev bygget af Peder Oxe 1547-75 og 1701 ved grev Chr. Gyldenløves død omdannet til et adeligt jomfrukloster. De indskrevne klosterdamer har aldrig boet på Gisselfeldt, der altid har været bolig for direktøren.
243. *I Leipzig besøgte han Carl Maria von Weber*. Andersen traf aldrig komponisten Carl Maria von Weber, der allerede døde i 1826. Han forveksles med forlagsboghandler J.J. Weber (1803-80), som Andersen besøgte 22.7.1844 (*Dagbøger II*, s. 416).
322. *Johann Anholm*. Læs: *Johannes Anholm*.
328. *danskerne fik en afgørende sejr ved Isted, der gjorde en ende på krigen med Preussen*. 2.7.1850 sluttede Danmark fred med Preussen i Berlin. Slesvigholstenerne begyndte straks krigen påny og led nederlag til danskerne i slaget ved Isted 25.7.1850.
361. *Det pæne røde murstenspensionat, der blev til Brøndums Hotel [...] var lige åbnet*. De røde murstensbygninger er først opført 1873 og Brøndums Hotel blev senere udvidet med Ulrik Plesners markante bygning 1892f. (Trap: *Danmark*, 4. udg., V, 1924, s. 70).

362. *en snehvid kirke, der på nær spiret er begravet i sandklitterne*. St. Laurentius Kirke blev nedlagt, solgt og nedbrudt i 1795. Kun tårnet (der ikke har og aldrig har haft noget spir) blev stående som sømærke (Trap: *Danmark*, 4. udg., V, 1924, s. 76).
370. *Jonas er sneglen*. H.C. Andersen har ikke anvendt Jonas Collin d.y. som model til sneglen i "Sneglen og Rosenhækken", men tænkt på hans fætter Viggo Drewsen (jf. *H.C. Andersens Eventyr*, VII, 1990, s. 277f.).
377. *Jonas senior, der var 75*. Læs: 85.
378. *den unge bankier Einar Drewsen*. Læs: *bankassistent*.
385. *om vinteren fik han en kort overgang værelser på kongens slot*. H.C. Andersen boede ikke på nogen af de kongelige slotte i 1865, men overnattede under sit besøg hos Christian 9. på Fredensborg én nat mellem 5. og 6.11. (*Dagbøger* VI, s. 319).
388. *Familien Melchior havde købt et hus fra det 18. århundrede, som H.C. Ørsted engang havde ejet*. H.C. Ørsted har aldrig haft Rolighed, der ejedes af generaløjtnant Johan Henrik Hegermann-Lindencrone gift med forfatterinden Louise Hegermann-Lindencrone, men boede her en enkelt sommer (1829). (*Forfatterbogen*, 1898, s. 16). I øvrigt lå Rolighed ikke, hvor Nordhavn Station nu ligger, men vestligere på Gammel Kalkbrænderivej mellem Silkeborggade og Hobrogade.
406. *Hotel Garni, Kronprinz Louisa*. Læs: *Kronprindsesse Louisa*.
423. *de blev begge begravet sammen med ham, men flere år senere blev de flyttet til det collinske gravsted på Frederiksberg Kirkegård*. Edvard og Henriette Collins jordiske rester er aldrig blevet flyttet til Frederiksberg Kirkegård, men efter en kritik af familien Collins forhold til H.C. Andersen valgte efterkommere af Collinerne i midten af 1920'erne at flytte deres gravsten til det Collinske familiegravsted på Frederiksberg Kirkegård (Axel Christensen: *Oplysninger om H.C. Andersens grav, Historiske Meddelelser om København* 4. rk, IV, 1954-57, s. 395f.).

Note 2:

Bind 1:

54. *Figurant Andersen faldt desværre så voldsomt og dramatisk til selve premieren, at han – ifølge Bournonville – styrtede hovedkulds ned i en klipperevne*. Her lå han også, da tæppet gik ned, og størstedelen af publikum forholdt sig tavse og afventende. Jens Andersen misforstår Bournonville: "Blandt ... Troidene var Ingen mere iøinefaldende end en ung Fyr, der nylig var kommen fra Odense, og hvis Debut i Balletten skulde foregaae i sidste Akts Finale ved at styrte hovedkulds ud af en Klipperevne. Det var hverken meer eller mindre end H.C. Andersen" (*Mit Theaterliv* III, 1877-78, s. 48). Der er således intet belæg for, at noget gik galt eller vidnesbyrd om publikums reaktion.
58. *inden Det Kongelige Teater i foråret 1822 meddelte, at han var uønsket på alle dets elevskoler*. H.C. Andersen blev først 29.6.1822 afskediget fra Det kgl. Teater (*Anderseniana* 3. rk. 1:2, s. 180).
72. *Kronprinsesse Caroline med hele fem forudbetalte eksemplarer*. Af fotografiet af subscriptionslisten s. 71 fremgår, at hun havde tegnet sig for 4. Det burde have været nævnt, at der findes tre lister med varierende antal (Cai M. Woel i efterskrift til H.C. Andersen: *Gjenfærdet ved Palnatoke's Grav*, 1940, s. 9ff.).
105. *kromutter Kirkebæk*. Læs: *Kikkebusch (Levnedsbog* s. 96, 256). Jf. i øvrigt billedtekst s. 107.
115. *Med hjælp fra den senere Biskop Mynster, der på det tidspunkt var hoffpræst, konfessionarius*. J.P. Mynster blev først hofprædikant 1826 og kgl. konfessionarius i 1828.

117. *I København var Meisling også respekteret som en dygtig og flittig klassisk filolog med tabrige gendigtninger af oldtidens græske og latinske forfattere bag sig, samt en række dramaoversættelser af Shakespeare, Goethe, Gozzi og Walter Scott.* Simon Meislings oversættelse af J.W. v. Goethe's *Udvalgte Skrifter*, I-II udkom først 1832-33, medens oversættelsen af Walter Scotts *Sanct Valentines Dag, eller den smukke Pige i Perth* udkom 1828-29.
118. *Madam Henneberg havde selv en søn på latinskolen.* Erikk Hennebergs søn Niels Peter (1801-68) var allerede 1819 blevet student fra Slagelse Latinskole (*Anderseniana* IV, 1936, s. 32).
121. *foræret Andersen to bind af Shakespeares dramaer i julegave.* Læs: *tre (Dagbøger* I, s. 31, jf. *Levnedsbog*, s. 135).
140. *Billedteksten. et par strenge skoleår i Helsingør.* Andersens ophold i Helsingør varede mindre end et år fra slutningen af maj 1826 til april 1827.
155. *de tre første strofer af Andersens digt. "Det døende Barn"* er kun på tre strofer.
- 171f. *Det er forståeligt, at Andersen på et tidspunkt pønsede på at kalde sin første digtsamling for en "Poetisk Jydepotte."* Læs: *anden.* Jf. brev til Ludvig Læssøe 13.7.1830 (*Breve fra Hans Christian Andersen* udg. af C.St. A. Bille og Nikolaj Bøgh, I, 1878, s. 43). Andersens første digtsamling *Digte* udkom 2.1.1830.
174. *Til Danmark Kongen ledte de min Fod.* Læs: *Til Danmarks Konge ledte de min Fod.*
198. *Hoffmannsgave.* Læs: *Hofmangave.*
205. *Heibergs Maanedsskrift for Literatur.* J.L. Heiberg udgav ikke *Maanedsskrift for Literatur*. Udgifterne var et selskab bestående af litterater og videnskabsmænd og redaktøren 1829-38 filologen F.C. Petersen. Anmeldelsen af *Kjærlighed paa Nicolai Taarn* var i øvrigt af C.N. David (Birger Frank Nielsen: *H.C. Andersen Bibliografi*, 1942, s. 17).
206. *I tiden op til sin afrejse i sommeren 1831 gik Andersen og ventede på svar på den akademiske prisopgave.* Af et brev fra H.C. Andersen til rektor ved Københavns Universitet 28.1.1831 fremgår, at han vidste, at han ikke havde vundet prisopgaven (*Anderseniana* 2000, s. 85).
210. *80-årige Tieck havde et stort og varieret forfatterskab bag sig.* Den ty. digter Ludwig Tieck (1773-1853) var netop fyldt 58 år, da Andersen traf ham i juni 1831.
227. *if. billedteksten forestiller de to portrætter henholdsvis Henriette Wulff og Henriette Hanck.* Det drejer sig imidlertid ikke om Henriette Hanck, af hvem der kun findes en silhuet, men hendes moder, Madseline Hanck, f. Iversen (jf. *Anderseniana* VII, 1939, s. 29).
254. *I Helsingør var han med jævne mellemrum blevet låst ude af Fru Meisling og var derfor gået hen til en af sine klassekammerater.* Det fremgår ikke af *Levnedsbogen* eller breve, at Andersen jævnligt blev låst ude under sit ophold i Helsingør. I forbindelse med hjemkomsten fra København i april 1827, da han skal forlade skolen, skriver han tværtimod: "Jeg havde endnu ingen Aften været ude i Helsingør, glædede mig derfor til at besøge een af Lærerne" (s. 168). Det er ved denne lejlighed, han for første og sidste gang bliver låst ude.
258. *O.T. fra 1835.* Læs: 1836.
272. *Edvard Collin tilbragte sin sommerferie i Jylland.* Efter at være blevet cand.jur. i foråret 1831 rejste Edvard Collin til Jylland til godsinspektør J.H. Bindesbøll for at sætte sig ind i godsadministration (*H.C. Andersens Brevveksling med Edvard og Henriette Collin* udg. af H. Topsøe-Jensen, V, 1936, s. 19).

279. *Wilhelm von Rosens banebrydende doktorafhandling i 1993 om Andersens kærlighed til sit eget køn.* Wilhelm von Rosens *Månens kulør. Studier i dansk bøssehistorie 1628-1912* handler som titlen angiver om meget andet end H.C. Andersen. Andersen behandles kun s. 323-73 og 618-28.
283. *Og Edvard Collins egne følelsesmæssige blottelser i brevene kom naturligvis ikke med i bogen.* Det er ikke kun Collins følelsesmæssige blottelser, der ikke er medtaget i hans bog om *H.C. Andersen og det Collinske Huus*, 1882. Udgaven medtager slet ikke hans breve overhovedet.
318. Billedteksten. *Otte Ben af første Rang/ har hun. Læs: Otte Been af første Rang/ Har hun.*
344. *Et eventyr som "Det Utroligste" fra april 1870 formåede gamle Andersen at læse op ikke mindre end syv gange blot på et par dage, hvor rækken af oplæsninger begyndte en aften hos arkitekt og professor ved Kunstakademiet Jørgen Hansen Koch og familie.* Jørgen Hansen Koch var død i 1860.
356. *denne lille håndfuld historier om en rask soldat med et fortryllende fyrtøj, to stridige brødre.* Lille Claus og store Claus er ikke brødre, og det siges heller ikke, at de er i familie med hinanden.
363. Billedteksten. *har Andersen skrevet.* Læs: *A.L. Drewsen (Christines Billedbog* udg. af Erik Dal, 1984, s. 46).
382. *I et ballon-fascineret eventyr som "Loppen og Professoren" fra begyndelsen af 1870'erne henter Andersen sit stof i forskellige Jules Verne-romaner.* Der er ingen form for belæg på, at Andersen har hentet sit stof hos Jules Verne, men Jon Kehler har peget på *5 Uger i Ballon*, 1863 og *Rejsen til Maanen*, 1865 som en mulig inspirationskilde (jf. *Eventyr VII*, s. 348).
400. *Med udsøgt fornøjelse konfronterer Andersen nu teaterfrisøren [...] med bondekarlen Frantz, der naturligvis ikke forstår et muk af den krøllede tale.* I Andersens skuespil *En Comedie i det Grønne*, 1840 optræder ingen bondekarl ved navn Frantz, men derimod Frank, "Inspecteur hos en Greve," der konfronteres den omrejsende teaterdirektør Dalby forklædt som "Haarskjærer."
410. *grev Conrad Rantzau-Breitenburg, som tidligere havde vist stor interesse for forfatteren til Improvisatoren og besøgt ham i Nyhavn.* Rantzau-Breitenburg besøgte ikke H.C. Andersen. If. et brev til Henriette Hanck 20.9.1837 sendte Rantzau-Breitenburg Andersen en hilsen efter at have læst *Improvisatoren*. Andersen kvitterede ved at sende *O.T.*, og et par dage senere lod greven forespørge, hvornår Andersen var hjemme, idet han ville aflægge ham en visit. Andersen gik i stedet til Rantzau-Breitenburg, som modtog ham venligt og indbød ham til frokost, hvorunder de diskuterede mulighederne for en understøttelse, efter at han havde spurgt, om han ikke kunne gøre noget for Andersen (*H.C. Andersens Brevveksling med Henriette Hanck* udg. af Svend Larsen, 1941-46, s. 198).
421. *Carsten Hauch havde heller ikke kunnet lade være med at pege fingre ad debutantens helt igennem latterlige figur og fysiognomi, først og fremmest fordi Andersen havde drillet ham i Fodreise.* H.C. Andersen har ingen hentydninger til Hauch i 1. oplag af *Fodreise*, men efter at han havde hørt, at Hauch talte ondt om bogen og frakendte Andersen talent, blev han så ophidset, at han i 2. oplag digtede en ny slutning på kap. 4., hvor Hauch er den tragiske hankat. Det var dette angreb, Hauch besvarede i *Den babyloniske Taarnbygning i Mignature* (se *Fodreise fra Holmens Canal til Østpynten af Amager* udg. af Johan de Mylius, 1986, s. 125-28). I øvrigt var *Fodreise* Andersens debutbog.

422. *Johan Ludvig Heiberg og hele hans trofaste klike af kunstnere og kritikere [...] som Andersen udtrykfuldt døbte "Formskæreltauet".* Udtrykket er ikke Andersens men Blichers (*Ordbog over det danske Sprog*, V, 1923, s. 700).
432. *Christian Molbech [...] som [...] kunne kalde sig [...] censor ved Det Kongelige Teater.* Molbech var ikke censor ved teatret men 1830-42 medlem af direktionen. Det er derfor også forkert, når han s. 434 omtales som *fastansat censor*.
- 436f. *3. februar bragtes Det Kongelige Teater til live igen med Mulatten, der for en fyldt og forventningsfuld teatersal markerede begyndelsen på en ny kongelig regeringsperiode. Bare på det grundlag var stykkets succes en realitet, for hvem turde hysse ad et nyt stykke på den første aften, den nye konge besøgte sit teater? Christian 8. overværede ikke premieren på Mulatten 3.2.1840. Han var første gang efter sin tronbestigelse i Det kgl. Teater 20.3.1840, hvor man i øvrigt ikke spillede Andersens stykke (*Overskou* V, s. 383).*
438. *en nyere fransk novelle af Madame Charles Reybaud.* H.C. Andersen lånte handlingen til *Mulatten* fra novellen *Les épaves* af den fr. forfatterinde Fanny Reybaud, f. Arnaud, der skrev under pseudonymet H. Arnaud. Andersen kalder hende selv i sin dagbog henholdsvis for "Digterinden Charles Rebauld" (III, s. 333), "Madam Reydbaud" (ib. s. 348), "Mad: R[e]ybauld" (ib. s. 349) og "Madam Reybauld" (ib. s. 354)!
440. *Billedteksten. Christian VIII's og Caroline Amalies tronbestigelse i juni 1840.* Læs: *kroning i juni 1840*.
442. *Billedteksten. otte elegante værelser.* Der må formodentlig være tale om en fejl i tallet.
445. *det længe ventede adgangskort til hofparkettet.* H.C. Andersen havde allerede efter *Kjærlighed paa Nicolai Taarn* fået friplads til parterret fire gange om ugen og fik senere friplads i parkettet, indtil han i 1840 avancerede til hofparkettet. Bemærkningen s. 445 om, at det nu var *endelig slut med at prostituere sig hos tilfældige logejeere* er følgelig ikke korrekt.
445. *Andersen bidrog med adskillige ting til Studenterforeningens mindefest i januar 1840 for den afdøde Frederik VI, bl.a. en kantate.* Andersen bidrog kun med *Sørge-Cantate over Høisatig Kong Frederik den Sjette*, jf. *Anderseniana* 2. rk. V,4, s. 378.
446. *det maa Spanierinden give mig. Det Stykke glæder jeg mig til at skrive paa; jeg har i Tanken saaitid seet Spaniens kraftige Kvinder, hørt Vandstraalen plaske i Alhambras Haller, ser en heel Romantik i Maurernes Optraeden, sønderlides selv tidt af store Livs Dissonantser, jeg maa kunde give et Billede af det, som nu rører sig i mig.* Læs: *de maa Spanierinden give mig. Det Stykke glæder jeg mig at skrive paa; jeg har i Tanken saaitid seet Spaniens kraftige Kvinder, hørt Vandstraalen pladske i Alhambras Haller, seer en heel Romantik i Maurernes Optraeden, sønderlides selv tidt af store Livs Dissonantser, jeg maa kunde give et Billede af det, som nu rører sig [i] mig.*
447. *Billedteksten: 1841.* Læs: 1840.
- 447 *Sjæl.* Læs: *Sjæl*.
- 447f. *Mefistofeles fortæller "Sjælen", hvordan Helvede er indrettet, og bl.a. beretter, at man har teater dernede, hvor man læser Mulatten for sultanens koner og Maurerpigen for alle dem, der skal kvæles.* En misforståelse af replikskiftet mellem Sjælen og Mefistofeles i J.L. Heibergs *En Sjæl efter Døden* (*Poetiske Skrifter* X, 1862, s. 228f.):

Sjælen.

Hvad spilles iaften?

Mephistopheles.

Det er Mulatten

Og Maurerpigen.

Sjælen.

Hvordan? dem begge?

Mephistopheles.

Ja, sagtens gaaer det lidt ud paa Natten,
Men siden kan man sig ogsaa lægge
Med desto bedre Samvittighed.

Sjælen.

I Sandhed, jeg glædes ved den Besked,
Thi heraf slutte jeg tør omtrent,
At Andersen her nu bliver erkjendt.

Mephistopheles.

Hvorfor ikke her som andre Steder?
Alt længe skinner hans Berømmelses Maane
Over hele det store Kongerige Skaane,
Og i Tydskland nyder han alt en Hæder,
Som nedenfor Hundsrück mon begynde,
og ender ovenfor Swinemünde.
I Constantinopel han snart vil trykke
Midt i Seraillet et Mesterstykke;
Da staaer han i Litteraturens Hegn
Som det orientalske Spørgsmaals Tegn,
Og mens Stor-Eunuchen hans Isse kroner,
Og dybt af Inferieurerne knæles,
Læser han Mulatten for Sultans Koner,
Og Maurerpigen for Dem, som skal qvæles.

Sjælen.

Jeg seer, man kjender ham her; og hvordan
Man end bedømmer den sjeldne Mand,
Det alt vil glæde ham, kjendt at være.

449. *Lørdag den 29. september.* Læs: *august (Almanakkers. 49).*

449. *så kaldte Fru Heiberg [...] stykket som helhed for "en Svulst". Almanakker 29.8.1840: "hun kaldte det en Karl og at det var Svulst" (49).* Jens Andersen har åbenbart misforstået ordet, der her er synonymt med svulstigt, overdrevet i udtryksmåden osv. Ordet bruges if. *Ordbog over det danske Sprog* aldrig med ubestemt kendeord foran.

454. *på rejsen i 1845-46 [...] hvor han mødte bl.a. Alexandre Dumas, Honoré de Balzac, Victor Hugo [...] Carl Maria von Weber [...] F.W.J. Schelling, Benjamin Disraëli, Charles Dickens.* H.C. Andersen traf Hugo, Balzac og Dumas i 1843, men ikke i 1845-46. Han mødte heller ikke komponisten Carl Maria von Weber, der døde i 1826. Schelling mødte han i 1844, men ikke i 1845-46, og Disraeli og Dickens traf han først under sit besøg i England i 1847.

456. *da han er kommet til Wien.* Episoden fandt ikke sted i Wien på hjemrejsen fra Orienten, men i München 29.11.1840 (*Dagbøger* II, s. 67f.). Episoden fortælles bl.a. i brev til Henriette Wulff 27.12.1840, som if. note 59 er Jens Andersens kilde. Den *østrigske* boghandler er selvfølgelig også tysk. Andersen besøgte først Wien 4.-23.6.1841. Han købte i øvrigt et eksemplar af bogen i Budapest 1.6.1841 (*Anderseniana* 2 rk. IV,4, s. 377).

457. *I 1844 f. eks. finder vi en analyse af Andersens væsen og psyke i Carsten Hauchs roman Slottet ved Rhinen. Læs: 1845.*
457. *en dansk digter ved navn Eginhard.* Det siges intetsteds i *Slottet ved Rhinen*, at Eginhard er dansker, men han oplyser selv: "jeg er født i et lille Fyrstendømme, som jeg allerede forlod som Dreng" (*Samlede Romaner og Fortællinger*, IV, 1874, s. 103). Af sammenhængen må man forudsætte, at det drejer sig om et tysk fyrstendømme.
460. *Det var som den ene By laae tæt ved den anden. Det har noget ret trolddomsagtigt ved sig; jeg syntes jeg var en Magiker.* Læs: *Det var som om den ene By laae tæt ved den anden. Det har noget ret trolddomsagtigt ved sig; jeg syntes jeg var en Magier.*
461. *På den første store rejse i årtiet, den til Orienten i 1840-41, havde der allerede i Hamburg været møder med skønlænder som Franz Liszt og Mendelssohn-Bartholdy.* Andersen traf først Mendelssohn-Bartholdy i Leipzig 11.11.1840 (*Dagbøger II*, s. 51).
461. *I München kunne han mageligt nå både komedierne, tragedierne, Gallerie Noble, Panoptikon.* Gallerie noble er ikke et museum eller en malerisamling, men betegnelsen for hvad der svarer til balkonen i Det kgl. Teater i Kbh. Jf. *Dagbøger* 19.11.1840: "Var [...] hos Theater Intendanten og fik af ham Billet til 3 Uger i Galerie Noble" (II, s. 60).
461. *Ligesom han indgik aftaler med diverse illustratører eller malere som Wilhelm von Kaulbach.* H.C. Andersen indgik aldrig aftale med Kaulbach om at illustrere eventyrene. Kaulbach, hvis maleri af Engelen, som Andersen ikke havde det mindste med at gøre og som først blev reproduceret i 1860, har ellers ikke lavet illustrationer til Andersens eventyr (Erik Dal: *Udenlandske H.C. Andersen-illustrationer*, 1969, s. 25f.).
469. *den blå Østersø, der lå lige uden for herregårdens vinduer.* Nysø ligger ud til Præstø Fjord.
472. *Billedteksten: de har Spleen, jeg ved kun om den Sygdom, at det er en Særhed, men dog en Sørgmodighed, hvori de ofte røver sig Livet, jeg lider af noget [...] ved med at vente, hvor jeg kunde gjøre dig en Tjeneste, Dig, som jeg tror jeg i mangt et Øieblik kunde være stemt til at give mit Liv. – "Udtal Dig for mig!" siger du tit, ja det er det jeg vil, det jeg i denne Aften, ensom som altid maa gøre.* Læs: *de have Spleen, jeg veed kun om den Sygdom, at det er en Særhed, men dog en Sørgmodighed, hvori de ofte røve sig Livet, jeg lider af Noget [...] ved at vente, hvor jeg kunde gjøre Dig en Tjeneste, Dig, som jeg troer jeg i mangt et Øieblik kunde være stemt at give mit Liv. – "Udtal Dig for mig!" siger Du tit, ja det er det jeg vil, det jeg i denne Aften, eensom som altid maa gjøre.*
477. *Huset var beboet af Goethes svigerdatter, Otilie von Pogwisch, som Andersen ellers havde mødt nogle år tidligere hos Mendelssohn-Bartholdy [...] men nu var frøken Pogwisch "ganske Marmor" over for den danske digter.* Jens Andersen sammenblander her Otilie von Goethe og Ulrike von Pogwisch. H.C. Andersen havde truffet Otilie von Goethe, f. Pogwisch 4.7.1841 under sit ophold i Leipzig (*Dagbøger II*, s. 263). Han traf hende ikke i Weimar i 1844, men mødte derimod hendes søster Ulrike von Pogwisch. Den sidstnævnte boede også i huset på Frauenplan. Andersen kendte hende ikke, og hun var "ganske Marmor" (*Dagbøger II*, s. 397).
487. *"Hun drak min Skaal som hendes Broder", står der ganske kortfattet i almanakken den 21. oktober, da der havde været afskedselskab for Jenny Lind hos Bournonvilles.* Det var Jenny Lind, der selv afholdt selskabet. Det fandt sted i Hotel Royal, der lå Ved Stranden, jf. *Almanakker* 21.10.1845: "Middag hos Jenny i Hotel royal fra 5 til 12; hun drak min Skaal som hendes Broder" (s. 160, sml. *MLEI*, s. 300).
490. *en håndsæbe, der mindede Andersen om et stykke ost.* *Dagbøger* 26.12.1845: "Jenny [...] forærede mig Sæbe i Form af et Stykke Ost" (III, s. 33).

490. *Og på selveste juleaften havde Andersen også siddet og ventet forgæves [...] Jenny Lind kom aldrig.* Det var omvendt, jf. *MLE I*, s. 341: "det havde længe været min deiligste Phantasi, at tænke mig Juleaften tilbragt hos hende [...] og da saa Aftenen kom – var jeg ikke indbudt af *Jenny Lind*, og sad ganske eensom i Hotellet."
493. *Skønt han som ældre ikke længere havde nogen som helst kontakt til hende.* H.C. Andersen genoptog tværtimod kontakten med Jenny Lind. 9.7.1871 sendte han hende et brev (*Dagbøger IX*, s. 95), som hun besvarede 23.11.1871 (trykt i *Breve til Hans Christian Andersen* udg. af C.St. A. Bille og Nikolaj Bøgh, 1877, s. 388-92). Her er også trykt et brev dat. 11.12.1872 (s. 392-95). Se også *Dagbøger X*, s. 161.
495. *de korte, koncentrerede perioder i 1843 og 1845-46, da hun er på besøg i København.* Jenny Lind gæstede ikke København i 1846.
508. *I stedet satte han kursen mod Weimar og arvestorhertugens dejlige slot i Ettersburg, hvor han blev i tre uger og nød luksuslivet i de store sale.* H.C. Andersen opholdt sig i Weimar i to uger fra 19.8. til 3.9.1846, hvoraf besøget hos arvestorhertug Carl Alexander varede fra 20. til 25.8.

Bind 2:

42. Billedteksten. *hvoraf kun tre ud af fire billeder er bevaret.* Det fjerde billede, der forestiller den faldne pige, der tigger ved Tokkeboden, medens forførelsen (?) går forbi, er ikke gået tabt. Det er gengivet i Mogens Lebech: *København og Københavnerne i 800 år*, 1967, s. 81.
42. *møder Christiane [...] åbnede sit hjem og bordet for den fjortenårige uskyldige Hans Christian.* H.C. Andersen opsøgte hende på eget initiativ. Han kom uanmeldt og skriver i *Lænedagsbog*: "hun tog ogsaa ret taaleligt mod mig, men det gik ud over min stakkels Moder" (s. 64). Det blev, som Jens Andersen i øvrigt også skriver s. 45 kun ved det ene besøg, hvorfor udtrykket *åbnede sit hjem* er misvisende.
60. *"H: Andersen Fri Skomager er fød den 14 December 1782 [...] om aftenen oger døde den 26 April 1816.* Læs: "H: Andersen Fri Skomager er fød den 14 Desember 1782 [...] om aftenen den 26 April 1816.
62. Skønt Jens Andersen selv gør opmærksom på, at der er stillet spørgsmålstegn ved autenticiteten omkring beretningen om faderens ansøgning om et skomagerjob, gengives alligevel uden forbehold Hans Brix' version i *H.C. Andersen og hans Eventyr* (2. udg., 1970, s. 23f.), der tidsfæstede episoden til 1810 og herregården til Tranekær. I note i *MLE I* 386 er imidlertid bl.a. påvist, at episoden ikke kan henlægges til Tranekær, da greven i 1809 var blevet skilt og først giftede sig igen i 1816.
66. *da faren i 1812 meldte sig under Napoleons faner og først vendte hjem igen i 1814.* Hans Andersen rejste først i september 1813, jf. s.76.
80. *Ordbog over Dansk Sprog.* Læs: *Ordbog over det danske Sprog.*
99. *organist Foursom.* Læs: *Foersom.*
101. Jens Andersen skriver, at H.C. Andersens storfader Niels Jørgensen Gundersø døde i sommeren 1822 og farmoderen Anna Cathrine Nommesen to måneder senere i august. Dødsfaldene fandt i øvrigt sted henholdsvis 4.6. og 29.8.1822. (G.L. Wad: "Om Hans Christian Andersens Slægt" i *Personalthistorisk Tidsskrift* 4. Rk. V, 1902, s. 197). På s. 102 byttes der imidlertid tilsyneladende om på rækkefølgen og det står uklart, hvad der egentlig udløser salget af huset: *De to dødsfald i 1822 betød, at huset i Pogestræde [...] nu skulle realiseres, selvom Anne Marie Andersdatter håbede at få lov at bo der vinteren over. Men så døde stedfar Gundersø pludselig.*

105. 13. marts 1833. Læs: april. Jf. *Anderseniana* VII, s. 65.
111. *I sit følgende breve [sic] til Fredrika Bremer går han konsekvent uden om dette tema med så tæt relation til hans liv og værk.* H.C. Andersens breve til Fredrika Bremer er ikke bevarede, hvorfor Jens Andersen ikke kan vide noget om Andersens reaktion, jf. Elisabeth Hude: *Fredrika Bremer og hendes venskab med H.C. Andersen og andre danske*, 1972, s. i. Jens Andersen citerer i øvrigt umiddelbart inden Elisabeth Hudes værk (note 129)!
112. *Én gang for alle skulle Karen nu sættes stolen for døren.* H.C. Andersen udtaler sig intetsteds herom. Der er tale om Jens Andersens egen gisning.
115. *I november 1846 blev Karen Marie fundet død på kvisten i baghuset Borgergade 20.* If. folketællingen 1840 boede Karen Marie i sidestuen ud til gården i Borgergade 20. If. folketællingen 1845 var hun i de mellemliggende år flyttet op på kvisten ud til gaden, hvor hun også boede ved sin død (H.G. Olrik: *Hans Christian Andersen. Undersøgelser og Kroniker 1925-1944*, 1944, s. 73).
118. *Til [...] William Jerdan [...] som oprindeligt havde introduceret Andersens litteratur i England og flere gange de sidste ti år forsøgt at lokke den rejseglade dansker over Kanalen, skriver den danske digter i december 1846.* H.C. Andersen modtog for første gang brev fra Jerdan 30.11.1846. Brevet synes ikke bevaret (Elias Bredsdorff: *H.C. Andersen og England*, 1954, s. 81).
120. *begejstring over "Den grimme Ælling", "Toppen og Bolden" og Improvisatoren.* Eventyret om toppen og bolden hedder "Kjærestefolkene". I registret optræder eventyret i øvrigt også under to titler med forskellige henvisninger (s. 433 og 434)!
121. *da han nogle uger forinden under en middag hos Lord Stanley.* Læs: *ti dage.* Middagen hos lord Stanley fandt sted 6.7.1847 (*Dagbøger* III, s. 220).
131. *Theodor Collin [...] greb geværet og rejste til fronten i Sønderjylland.* Theodor Collin gjorde 1.5.-20.9.1847 tjeneste som overskibslæge på korvetten "Valkyrien" og i 1848 på fregatten "Bellona", der 18.5.-1.11.1848 var under krigsudrustning (*H.C. Andersens Brevveksling med Jonas Collin og andre medlemmer af det Collinske Hus* udg. H. Topsøe-Jensen, III, 1948, s. 199, 209). Han var hverken frivillig eller soldat.
135. "Tommeliden"s. Læs: "Tommelise"s.
138. *På Kongens Nytorv støder han på Carl Holten, der er doktor i matematik ved Polyteknisk Lærestalt.* If. *Dagbøger* 9.3.1851 fik H.C. Andersen budskabet om Ørsteds død af baron Frederik Holsten-Lehn-Charisius (IV, s. 18). Det oplyses ikke, hvor mødet fandt sted. Carl Holten omtales slet ikke i forbindelse med Ørsteds død.
139. *stoppede en ældre stiftsforvalter, som Andersen kendte fra herregårdslivet på Sydsjælland, digteren for at gøre ham opmærksom på, at han jo havde mistet en far.* If. *Dagbøger* 18.3.1851 (IV, s. 20, jf. XI, s. 608) var det sogneprest ved Trinitatis Kirke Valdemar Rothe (1777-1857) ikke stiftsforvalter på Vallø J.R.G. Rode, som kun omtales i *Dagbøger* X. Udtalelsen faldt i øvrigt inden begravelsen i konsistorium på universitetet, hvor Ørsteds bære stod.
141. *en bog om hans tre måneder lange rejse gennem Sverige i sommeren 1849, som var trukket ud og ikke blev færdig før efter H.C. Ørsteds død.* 18.10.1850 skriver H.C. Andersen til B.S. Ingemann: "Siden jeg forlod Fyen har jeg [...] endt min Bog "I Sverrig"; den oversættes nu paa engelsk, og kommer først ud i London" (*H.C. Andersens brevveksling med Lucie & B.S. Ingemann* udg. af Kirsten Dreyer, I, 1997, s. 267). Den engelske oversættelse udkom ca. 1.5.1851, den danske 19.5. 1851 (ib. III, 1998, s. 212).

146. *sine mange ansøgninger til skiftende konger om tilskud til nye, lange udlandsrejser.* H.C. Andersen ansøgte og modtog kun to gange rejseunderstøttelse fra Fonden ad usus publicos i henholdsvis 1833 (toårigt stipendium, der på Jonas Collins anbefaling suppleredes i 1834) og i 1841. Fonden ophævedes i øvrigt i 1842.
169. *Besøgene i Dresden, Leipzig og Weimar i 1850'erne blev også til en række møder med tidens rige europæiske musikkultur, og Andersen knyttede nære bekendtskaber med komponister som Mendelssohn-Bartholdy, Schumann.* Mendelssohn-Bartholdy var død i 1847. Robert Schumanns bekendtskab havde Andersen allerede gjort i 1844 (*Dagbøger* II, s. 416).
176. *da han i sommeren 1852 i Weimar blev introduceret for Liszt og hans samleverke, fyrstinde Caroline von Sayn-Wittgenstein.* H.C. Andersen havde allerede gjort hans bekendtskab i København 25.7.1841 (*Almanakker* s. 68) og været til middag hos ham 26.7.1841 (ib.), hvorimod han først i 1852 traf Caroline von Sayn-Wittgenstein.
179. *Schubert havde nemlig fortalt danskeren om fyrstindens datter [...] og samtidig forlød det nu, at Franz Liszt fraterniserede med Richard Wagners kone.* H.C. Andersen traf aldrig komponisten Franz Schubert (1797-1828). Der er derimod tale om den ty. digter Franz von Schober (1796-1882) der boede i Weimar (*Dagbøger* IV, s. 215, XI, s. 650), og Liszt fraterniserede ikke med Minna Wagner, gift med Richard Wagner, men med hans niece operasangerinden Johanna Wagner (1828-94), jf. *Dagbøger* 27.6.1856: "Nu da Johanna Wagner nys var i Weimar var Liszt henrykt, Fyrstinden blev jaloux" (IV, s. 216).
189. Billedteksten. *hvorom hun tier/ Men faaer Smil. Læs: hvorom endnu hun tier/ Men faaer Smil.*
207. *Forbipasserende nede i Dronningens Tværgade kan se lysekronen i stuen.* Edvard Collin boede siden 1836 i havehuset til Den thybergske Gård i Dronningens Tværgade 19, hvorfor det var umuligt at se lysekronen i stuen fra gaden!
209. *de to havde næppe pakket ud, da patriarken udåndede 28. august 1861.* H.C. Andersen var endnu ikke kommet hjem til Kbh., da Jonas Collin døde 28.8., men opholdt sig hos Ingemanns i Sorø. Han kom først til Kbh. 1.9 (*Dagbøger* V, s. 117).
214. *Ahasverus blev skrevet og opført i 1846-47.* H.C. Andersen havde allerede påbegyndt arbejdet i 1839, jf. brev til Henriette Wulff 9.8.1839: "Jeg arbejder daglig paa "Ahasverus"" (*H.C. Andersen og Henriette Wulff. En Brevveksling* ved H. Topsøe-Jensen, I, Odense 1959, s. 266) og arbejdede på den i Rom 1840-41 og i Paris 1843, indtil det endelig blev fuldført i 1847 (ib. III, s. 100). Ahasverus er et læsedrama og aldrig opført. I øvrigt står og falder Jens Andersens tolkning af den henkastede tidsangivelse med nedskrivningstidspunktet. Første afdeling kan imidlertid allerede være skrevet i 1839, jf. brev til Signe Læssøe 27.8.1839, hvor han skriver, at I. akt "har saa temmeligt formet sig [...] og vil strax komme paa Papiret" (*Breve fra Hans Christian Andersen* udg. af C.St.A. Bille og Nikolaj Bøgh, I, 1878, s. 505).
217. Billedtekst. *Waldemar skrevet reent / Hver gjør efter Evnen Maal. Læs: Waldemar skrevet reent/ Hver gjør efter Evnens Maal.*
231. *Edvard Collin forbød Andersen, at de nogensinde skulle være dus.* Der var ikke tale om et forbud, men om et afslag, som han tydeligvis ikke havde i sinde ændre sin stillingtagen til.
233. *I forordet til det udvalg af H.C. Andersens dagbøger [...] som Jonas Collin redigerede og udgav i 1906, står der: "Dette vidste jeg intet om, og saa blev vi Dus."* Den omtalte episode står ikke i forordet men s. 46.
234. *Bevæbnet med det "du", der var blevet ham tilladt på den første rejse.* H.C. Andersen havde altid sagt "du" til Jonas Collin, hvorimod sidstnævnte indtil 1861 havde sagt "De."

238. *Efter tre måneders rejse. Læs: fire.* Afrejsen fandt sted 23.7.1862. Det efterfølgende citat er fra 5.12.1862.
238. *Det er forunderligt [...] mest om Edvard.* Læs: *Det er forunderligt [...] meest om Edvard* (*Dagbøger*V, s. 318).
239. Billedteksten. *da han kom hjem fra Spanien i 1862.* Læs: 1863.
245. *Klokke (ble. J.A.).* If. *Ordbog over det danske Sprog* betyder klokke ikke en ble, men klokkeformet underskørt eller underbeklædning til småbørn. H.C. Andersen har formodentlig båret den almindelige barnekjole, som er afbildet s. 184.
246. *Den anden af de fem småhistorier.* If. billedteksten s. 245 er der fire!
247. *Jonas, der nok havde forskellige kvindelige kærestes.* Af de bevarede breve og dagbøger er der ingen belæg for det eventuelle omfang af Jonas Collins kæresteforhold. I deres indbyrdes brevveksling omtales kun et enkelt kvindeligt bekendtskab, Nath. Hvad hendes fulde fornavn var, hvem hun var, og hvordan hendes og Jonas' egentlige relationer har været, henligger i mørke (se *H.C. Andersen og Jonas Collin d.y. En brevveksling 1855-1875* udg. af Kirsten Drejer, 2001, s. 173ff.).
257. *saltarelloen.* Læs: *saltarelloen.*
258. *Marielyst.* Læs: *Marienlyst.*
258. *tvunget til at overnatte på hotel i Helsingør.* Læs: *Hillerød* (jf. *Dagbøger*VI, s. 99).
260. *efter Danmarks krig med Tyskland i 1864-65.* Læs: 1864. Krigen varede fra 1.2. til 30.10.1864.
262. *Skyggebilleder i 1832.* Læs: 1831.
263. *hvor han igen søgte om hjælp til en længere udlandsrejse.* H.C. Andersen søgte forgæves Jonas Collin og H.C. Ørsted om støtteudtalelser i forbindelse med en påtænkt ansøgning om rejseunderstøttelse. Ansøgningen blev derfor kun ved tanken (jf. *H.C. Andersens brevveksling med Edvard og Henriette Collin* udg. af H. Topsøe-Jensen, V, 1936, s. 65).
268. *tre sønner af den danske konsul i Lissabon, som i 1820'erne havde boet i Danmark.* Det var kun José og Jorge O'Neill, der opholdt sig i Danmark i 1820'erne, jf. *MLE*II, s. 475f.
270. *Castilhos danskfødte kone.* Charlotte Castilho, f. Vidal var ikke dansk af fødsel, men født i Danmark, hvor faderen Manuel Claude Vidal 1824-40 var portugisisk konsul (*MLE*II, s. 485).
306. *"Andersen han har Geni./ Det slaaer ud i Klipper!"* Sådan skrev han til den etårige Astrid Stampe. I billedteksten s. 307 står imidlertid, at han skrev det til *en ung ven.*
- 322f. *Som en tysk beundrer i 1873 udtrykte det [...] så var alt det, danskeren lavede med pen, papir og saks, udtryk for "Poesiens Herlighed i vor materielle Tid".* Sml. *Dagbøger* 20.4.1873: "dernæst en hanoveransk Herre, der venligt udbragte min Skaal, "Poesiens Herlighed i vor materielle Tid"" (X, s. 70). Dagbogsnotatet nævner således intet om, at skåltalen også har handlet om Andersens papirklip.
338. Jens Andersen giver indtryk af, at ideen til handlingen i *Brylluppet ved Como-Søen* er H.C. Andersens egen. Historien er imidlertid hentet fra Alessandro Manzoni's historiske roman *I promessi sposi* (*H.C. Andersens Brevveksling med Jonas Collin og andre Medlemmer af det Collinske Hus* udg. af H. Topsøe-Jensen, III, 1948, s. 45).
- 347f. *langt til det eventyr om Tommelise [...]* Andersen skrev samme år. "Tommelise" er ikke skrevet i 1834 men 1835, jf. brev til Henriette Hanck 1.1.1835: "Nu begynder jeg paa nogle "Børne-Eventyr"" (*H.C. Andersens Brevveksling med Henriette Hanck* udg. af Svend Larsen, 1941-46, s. 104, jf. i øvrigt *H.C. Andersens Eventyr*VII, 1990, s. 30).

348. *I Vetturinens Vogn fra 1868, der oprindeligt var tænkt som et forspil til en sommerfest for gamle Rom-farere. I Vetturinens Vogn har undertitlen "Forspil til en paatænkt Romerfest her hjemme". Festen blev aldrig til noget, og forspillet blev ikke brugt i andre forbindelser, hvorfor udtrykket oprindeligt var tænkt er misvisende.*
351. *Henrik Ibsen [...] som dog først havde været hjemme tredje gang, de bankede på. Læs: anden. H.C. Andersen og William Bloch havde om formiddagen 21.4.1874 forgæves forsøgt at finde Ibsens bopæl (Dagbøger IX, s. 261, William Bloch: Paa Rejse med H.C. Andersen, 1942, s. 27). Om eftermiddagen kørte de, hedder det i Andersens dagbog, "hen til Ipsen der boede i No 7 ligeoverfor Huset No 2 hvor vi om Formiddagen havde søgt, men han var ude" (IX, s. 262). Først den følgende dag traf de Ibsen. H.C. Andersen omtaler i modsætning til William Bloch ikke besøget i sin dagbog.*
351. *Og i Prag havde Andersen været helt ude af flippen. Læs: Dresden (jf. Dagbøger IX, s. 263f.).*
359. *Billedteksten. Henrik Stampe kom ikke så meget mere hos digteren. Selvmodsigende i forhold til beskrivelsen af venskabet i bd. I s. 469ff. og citaterne fra H.C. Andersens almanak s. 471.*
372. *Billedteksten. Hold paa Gud. Læs: Hold fast paa Gud.*
382. *Billedteksten. "Rolighed" nær Svanemøllen (jf. også s. 384). "Rolighed" lå på Gammel Kalkbrænderivej på Østerbro ikke nær Svanemøllen men nær Rosenvænget. Jf. i øvrigt billedteksten s. 392, hvor den korrekte beliggenhed er angivet.*
386. *Billedteksten. på hjørnet af Højbro Plads og Vingaardsstræde. Læs: på hjørnet af Højbro Plads og Ved Stranden.*
387. *lige fra han som nittenårig studerende fór afsted i hestevogn fra Slagelse i rektor Meislings karet. Læs: syttenårig. Turen fandt sted i julen 1822 (jf. Levnedsbogs. 100).*
388. *Billedteksten. 2.4.1875 fyldte H.C. Andersen 70 og havde et hav af gæster og gratulanter. På et tidspunkt blev han afhentet i en vogn og ført til slottet, hvor Christian IX overrakte ham Dannebrogordenens Kommandørkors af 1. grad. H.C. Andersen blev allerede hentet til Amalienborg 1.4. (Dagbøger X, s. 426).*

Forkortelser:

- Almanakker: H.C. Andersens Almanakker 1833-1873.* Udgivet af Helga Vang Lauridsen og Kirsten Weber. 1990.
- Anderseniana: Anderseniana.* Udg. af Chr. M.K. Petersen og Svend Larsen. I-XIII, 1943-46. 2. række. Redaktion: Svend Larsen (senere: Niels Oxenvad) og H. Topsøe-Jensen. I-VI, 1947-69. 3. række. Redaktion Niels Oxenvad og H. Topsøe-Jensen. I-IV, 1970-86. Årg. 1987-(uafsluttet).
- Dagbøger: H.C. Andersens Dagbøger 1825-1875.* Udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab under ledelse af Kåre Olsen og H. Topsøe-Jensen. I-XII, 1971-77.
- Eventyr: H.C. Andersens Eventyr.* Kritisk udgivet efter de originale Eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal og Kommentar ved Erik Dal, Erling Nielsen og Flemming Hovmann, I-VII, 1963-90.
- Levnedsbog: H.C. Andersens Levnedsbog 1805-31.* Paany udgivet af H-Topsøe-Jensen, 1962.
- MLE: H.C. Andersen: Mit Livs Eventyr.* Revideret Tekststudgave ved H. Topsøe-Jensen. Med Noter af H.G. Olrik og Udgiveren, I-II, 1951.
- Overskou: Thomas Overskou: Den danske Skueplads, I-VII, 1854-76.*

Kirsten Dreyer